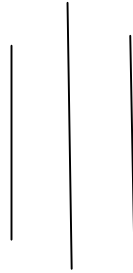

नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्ला कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिलाको
शैक्षिक अवस्था र शिक्षा प्रतिको धारणा : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजशास्त्र संकाय अर्न्तगत समाजशास्त्र विषयमा
स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत शोधपत्र

शोधार्थी

रीता कुमारी रिजाल

परिक्षा रोल नं. २८३११६/२०६८

क्याम्पस रोल नं. ४५०/२०६६

त्रि.वि.रजिष्ट्रेशन नं. ६-२-३८६-४८-२००५

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

किर्तिपुर, काठमाडौं

२०७६

०१-४३३१८५२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं नेपाल

प.सं.

च.नं.

मिति : २०७६/४/२७

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयवाट समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिकोलागि छात्रा रीता कुमारी रिजाल द्वारा नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्ला कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिलाको शैक्षिक अवस्था र शिक्षा प्रतिको धारणा : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयमा तयार पारिएको शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

प्रा.डा.सुरेन्द्र मिश्र

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल

०१-४३३९८५२

प.सं.
च.नं.

मिति : २०७६/०४/३०

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि छात्रा रीता कुमारी रिजाल द्वारा तयार पारी प्रस्तुत गरिएको नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्ला कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिलाको शैक्षिक अवस्था र शिक्षा प्रतिको धारणा : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तीको लागि उचित ठहराएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्यांकन समिति

.....

सह-प्रा.डा.टीकाराम गौतम
विभागीय प्रमुख

.....

केशव राज शिलवाल
वाह्य परीक्षक

.....

प्रा.डा.सुरेन्द्र मिश्र
शोध निर्देशक

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि तयार गरिएको यो शोधपत्र 'नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्ला कावासोती नगरपालिकाका वडा नं. १ का महिलाको शैक्षिक अवस्था र शिक्षाप्रतिको धारणा : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन' शिर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा अमूल्य समय दिई उपयुक्त निर्देशन, सरसल्लाह, सहयोग र प्रेरणा दिनु हुने मेरा शोधनिर्देशक समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागका गुरु प्रा.डा.सुरेश मिश्रज्यू प्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु। उहाँको सहयोग विना यो शोधपत्र पूरा हुन असम्भव थियो।

त्यसै गरी समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागकाविभागीय प्रमुख सह-प्रा. डा. टीकाराम गौतमज्यू साथै यस विषयमा शोध गर्ने अनुमति र अध्ययन गर्ने अवसर प्रदान गर्नु भएकोमा समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण प्राध्यापक र विभाग परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।

शोधपत्र तयार पार्ने अवस्थादेखि लेखनलाई अन्तिम रूप दिने समयसम्म विभिन्न विद्वानहरुको प्रकासित कृतिहरु अनुसन्धान प्रतिवेदन र विचारहरु अत्यान्त उपयोगी रहेको छ। ति सबै विचार तथा सिद्धान्तका स्रष्टाप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु।

साथै अध्ययन क्षेत्रका सम्पूर्णउत्तरदाताहरुमा अमूल्य समय दिई जानकारी प्रदान गरिदिनु भएकोमा कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। यस शोधपत्र पूरा गर्न महत्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव र सहयोग गर्नुहुने श्रीमान् आनन्द शर्मा भुसालज्यूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। मलाई सदा प्रेरणा, आशीर्वाद र सहयोग गर्नुहुनेमेरा सम्पूर्ण घरपरिवारलाई हृदयदेखि आभार व्यक्त गर्दछु।

रीता कुमारी रिजाल
त्रिभुवन विश्व विद्यालय,
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
किर्तिपुर

विषय सूची
अध्याय - एक
परिचय

	पृष्ठ संख्या
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४ अध्ययनको महत्व	४
१.५ अध्ययनको संगठनात्मक स्वरूप	४

अध्याय - दुई
साहित्यको समिक्षा

२.१ सैद्धान्तिक अवधारणा	६	
२.२ नेपालमा औपचारिक शिक्षाको विकास र लैङ्गिक असमानता		८
२.३ महिलाको शैक्षिक स्थिति निर्धारण गर्ने तत्वहरू		९
२.४ महिला शिक्षा सम्बन्धि गरिएका नीति तथा कार्यक्रमहरूको समिक्षा		११
२.५ अवधारणागत ढाँचा		१५

अध्याय - तीन
अनुसन्धान पद्धती

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनोट र यसको औचित्य		१६
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	१६	
३.३ समग्रता र नमुना छनोट		१६
३.४ तथ्यांकको स्रोत र प्रकृति	१७	
३.५ तथ्यांक संकलन विधि		१७
३.५.१ अन्तर्वार्ता		१७
३.५.२ घरघुरी सर्वेक्षण		१७
३.६ तथ्यांक विश्लेषण		१८
३.७ अध्ययनको सीमा		१८

अध्याय - चार
अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था

४.१	नवलपरासी (ब.सु.पू.) जिल्लाको संक्षिप्त परिचय	१९
४.२	कावासोती नगरपालिकाको परिचय	१९
४.३	आर्थिक अवस्था	२१
४.४	शैक्षिक अवस्था	२२
४.४.१	कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ को शैक्षिक अवस्था	२३
४.५	उमेर लिङ्गका आधारमा अध्ययन गरिएको जनसंख्याको विश्लेषण	२३
४.६	कावासोती नगरपालिकाको वडा नं. १ मा रहेका घरमूलीको स्थिति	२५
४.७	जातजाति अनुसार जनसंख्याको वितरण	२६
४.८	धर्मको आधारमा जनसंख्याको विवरण	२८
४.९	महिलाहरूको उमेरगत शैक्षिक विवरण	२९
४.१०	शैक्षिक स्तरको विवरण	३०

अध्याय - पाँच
महिलाको शैक्षिक स्थिति र शिक्षा प्रतिको धारणा

५.१	उमेर समुह अनुसारको विवरण	३२
५.२	वैवाहिक अवस्था	३३
५.३	साक्षरता स्तर	३४
५.४	साक्षरता प्राप्त गर्ने स्रोतको विवरण	३५
५.५	परिवारको प्रकृतिको आधारमा महिलाको शैक्षिक अवस्था	३६
५.६	पेशाका आधारमा महिलाको साक्षरता स्तरको विवरण	३८
५.७	शैक्षिक तह अनुसार विवरण	३९
५.८	जातजाति अनुसार शैक्षिक स्तरको विवरण	४१
५.९	बिचमा नै पढाई छाड्ने विवरण	४१
५.१०	जातजातिको आधारमा बिचमै पढाई छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४३
५.११	पेशाको आधारमा बिचमै विद्यालय छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४४
५.१२	पारिवारिक आम्दानीका आधारमा बिचमै पढाई छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४५

५.१३ उमेर अनुसार महिला शिक्षा प्रतिको सामाजिक धारणा ४७

अध्याय - छ
सारांश र निष्कर्ष

६.१	सारांश	४९
६.२	अध्ययनको निष्कर्ष	५०
	REFERENCES	५२
	परिशिष्ट १ : घरधुरी सर्वेक्षण	५४
	परिशिष्ट २ : अर्न्तवार्ताको प्रश्नावली विवरण	५६
	परिशिष्ट ३ : छनोटमा परेका उत्तरदाताहरुको नामावली	५८
	परिशिष्ट ४ : छनोटमा परेको वडा र सामाग्री संकलनका क्रममा लिइएका केही फोटोहरु	६०

तालिका र चित्र सूची

तालिका सूची

तालिका १: उमेरगत जनसंख्याको विवरण	२३
तालिका २ : लिङ्गको आधारमा घरमूलीको अवस्था	२५
तालिका ३ : जात जाति अनुसार जनसंख्याको वितरण	२७
तालिका ४ : धर्मका आधारमा जनसंख्याको विवरण	२८
तालिका ५:महिलाहरूको उमेरगत शैक्षिक विवरण	२९
तालिका ६ : शैक्षिक स्तरको विवरण	३०
तालिका ७: उमेर समूह अनुसारको विवरण	३२
तालिका ८:वैवाहिक अवस्था	३३
तालिका ९:साक्षरता स्तर	३४
तालिका १०:साक्षरता प्राप्त गर्ने स्रोतको विवरण	३५
तालिका ११: परिवारको प्रकृतिको आधारमा महिलाको शैक्षिक अवस्था	३७
तालिका १२:पेशाका आधारमा महिला साक्षरता स्तरको विवरण	३८
तालिका १३:शैक्षिक तह अनुसार विवरण	४०
तालिका १४:जातजाति अनुसार शैक्षिक स्तरको विवरण	४१
तालिका १५:बीचमै पढाइ छाड्नु पर्ने कारणहरूको विवरण	४२
तालिका १६ : जातजातिको आधारमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४३
तालिका १७ : पेशाका आधारमा बीचमै विद्यालय छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४४
तालिका १८ : पारिवारिक आम्दानीका आधारमा बीच मै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४५
तालिका १९ : उमेर अनुसार महिला शिक्षा प्रतिको सामाजिक धारणा	४७

चित्र सूची

चित्र १: उमेरगत जनसंख्याको विवरण	२४
चित्र २:लिङ्गको आधारमा घरमूलीको अवस्था	२६
चित्र ३: जात जाति अनुसार जनसंख्याको वितरण	२७
चित्र ४ : धर्मका आधारमा जनसंख्याको विवरण	२८
चित्र ५:शैक्षिक स्तरको विवरण	३०

चित्र ६:उमेर समूह अनुसारको विवरण	३३
चित्र७: वैवाहिक अवस्था	३४
चित्र ८ :साक्षरता स्तर	३५
चित्र ९:साक्षरता प्राप्त गर्ने स्रोतको विवरण	३६
चित्र १०: परिवारकोप्रकृतिकोआधारमा महिलाकोशैक्षिक अवस्था	३७
चित्र ११: पेशाका आधारमा महिला साक्षरता स्तरको विवरण	३९
चित्र १२ : शैक्षिक तह अनुसार विवरण	४०
चित्र १३:बीचमै पढाइ छाड्नु पर्ने कारणहरूको विवरण	४२
चित्र १४: जातजातिको आधारमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४४
चित्र १५ : पेशाका आधारमा बीचमै विद्यालय छाड्नेउत्तरदाताहरूको विवरण	४५
चित्र १६ : पारिवारिक आम्दानीका आधारमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण	४६

अध्याय - एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

शिक्षा प्रति विभिन्न समुदाय र समाजहरूको आ-आफ्नै धारणा वा बुझाइ रहेको हुन्छ। अझ भन्ने हो भने व्यक्ति-व्यक्तिमा पनि यस प्रतिको बुझाई फरक रहन्छ। समाज र संस्कृति अनुसार शिक्षा प्रतिको धारणा पनि भिन्न रहेको हुन्छ। यसैगरी सामाजिकस्तरले पनि शिक्षा प्रतिको धारणामा प्रभाव पार्ने गर्दछ। जस्तै: उच्च र निम्न आर्थिक स्तर भएका व्यक्तिहरूको शिक्षा प्रतिको धारणा वा बुझाई पनि फरक-फरक हुन सक्छ। अर्थात् उच्च आय स्तर भएका व्यक्तिले शिक्षालाई जुन रूपमा बुझेका हुन्छन् तर निम्न आयस्तर भएका व्यक्ति एउटै समाजमा भए पनि त्यही रूपमा नबुझ्ने पनि सक्दछन्। यसरी शिक्षा प्रतिको बुझाइ एउटै समाज एउटै संस्कृति र एउटै समुदाय भित्र पनि फरक हुने गर्दछ। त्यसैले शिक्षाको समाजशास्त्रीय अर्थहरू लाई बुझ्ने र तिनलाई विश्लेषण गर्नु आफैमा महत्वपूर्ण छ।

समाजशास्त्रीहरूले शिक्षालाई विभिन्न प्रकारले व्याख्या र विश्लेषण गरेको पाईन्छ। प्रकार्यवादीहरूले शैक्षिक संस्थालाई सामाजिक एकाईको रूपमा लिने गर्दछन्। जसबाट समाज अगाडि बढ्न सहयोग मिल्दछ। शिक्षाले सामाजिक अस्थिरताको अन्त्य गर्दछ र समाजमा रहेको द्वन्द्व कम गर्न सहयोग गर्दछ भन्ने धारणा प्रकार्यवादीहरूको रहेको छ। मार्क्सवादीहरूले शैक्षिक संस्थाहरूलाई वैचारिक विभेद गर्ने एउटा महत्वपूर्ण संस्थाको रूपमा लिने गर्दछन् (अधिकारी, २०७१)।

शिक्षा सामाजिक, सांस्कृतिक रूपमा निर्माण हुने गर्दछ। कुनै पनि व्यक्तिको शिक्षा कस्तो हुने भन्ने कुरा उक्त व्यक्ति रहेको समाज र संस्कृतिले निर्धारण गर्ने गर्दछ। यो अध्ययन विशेषत नवलपरासी (ब.सु.पू.) जिल्लाको कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिला समुदायका मानिसहरूले शिक्षालाई कसरी बुझेका रहेछन्; उनीहरूको महिला शिक्षाप्रतिको धारणा कस्तो रहेछ; महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था कस्तो रहेछ; समाजमा छोरी बुहारीको शिक्षालाई कसरी लिँदा रहेछन् पुरानो पुस्ता र नयाँ पुस्ताका मानिस बीचको शिक्षा प्रतिको बुझाई के रहेछ त्यसलाई केलाउनु महत्वपूर्ण छ।

१.२ समस्याको कथन

समाजमा विविध पक्षहरूको अध्ययन एक निरन्तर प्रक्रिया हो, यसको अध्ययन गर्नु जरुरी छ, यस अर्थमा सामाजिक शैक्षिक जीवनको अध्ययन आफैमा एक महत्वपूर्ण कार्य हो । समाज र संस्कृतिले महिला र पुरुषबीचको भूमिकालाई निर्धारण गरेको हुन्छ । वास्तवमा फरक मूल्य मान्यता, परम्परा, विश्वास, विचार, आदर्श, शैक्षिक तथा आर्थिक प्रणाली, पारिवारिक सम्बन्ध, कानुनी तथा धार्मिक संरचना र विभिन्न स्रोत साधनमा महिला पुरुषको नियन्त्रण र भूमिका जिम्मेवारी उत्तरदायित्व बोध आदि लैङ्गिक भूमिकासँग सम्बन्धित छन् । यी पक्षहरूमा महिला र पुरुषको असमान सामाजिकीकरणको प्रक्रियाले फरकपन रहेको छ । नेपाली समाजमा केही सहरी क्षेत्र र केही ग्रामिण समाजमा शिक्षा प्रतिको बुझाई पनि फरक फरक रहेको छ ।

ग्रामीण भेगमा आर्थिक स्थिति कमजोर भएको परिवारमा पुरुष भन्दा महिलालाई विद्यालय पठाउनको लागि अभिभावकको चाहना कम हुन्छ (आचार्य, २०६६) । यस्तो परिवारमा थोरै भएपनि छोरालाई नै पढाउनु पर्छ भन्ने मान्यता रहेको पाइन्छ । छोरीलाई खेतीपाती र घर भित्रको काम गर्नुपर्ने भएकाले धेरै शिक्षा जरुरी छैन भन्ने धारणा रहेको पाइन्छ (आचार्य, २०६६) । आचार्यले भने भै वर्तमान अवस्थामा पनि शैक्षिक संस्थाहरू सँगको पहुँच फरक-फरक छ वा छैन त्यसलाई बुझ्न जरुरी रहेको छ । यदि फरक छ भने के कस्तो सामाजिक पृष्ठभूमिले फरकपनको श्रृजना गरिरहेको छ, यदि छैन भने के कारणले गर्दा हरायो भन्ने कुरालाई अध्ययन गर्नु शिक्षा माथिको विभेद आफैमा महत्वपूर्ण रहेको छ ।

नेपालको प्राथमिक र माध्यमिक तहमा छात्राको संलग्नता वृद्धि हुने क्रम केही प्राप्तिको रूपमा लिन सकिए तापनि अझै छात्राहरू परम्परागत विभेदको सामना गरिरहेका छन् । जस्तै: सानो उमेरमा विवाह गर्ने चलन, गर्भधारण गर्ने प्रक्रिया, विद्यालय पहुँचको अभाव, अप्रर्याप्त र लैङ्गिक विभेदयुक्त शिक्षण र शैक्षिक सामग्रीका कारण अझै पनि विद्यालयहरूमा छात्रा संलग्नता कम छ । यसै गरी महिलाहरू गुणस्तरीय शिक्षा, विशेष गरी उच्च शिक्षा, विज्ञान र प्रविधिसँग सम्बन्धित शिक्षा लिनका लागि निरन्तर बञ्चित भएका छन् (Luitel 2008)।

शिक्षामा महिलाको उपस्थिति पुरुषको तुलनामा कम हुनु अथवा उनीहरूले कक्षा दोहोर्‍याउने, कक्षाबीचैमा छोड्नेक्रम नेपालमा बढी देखिन्छ (CERID, 1994)। जसको मुख्य कारणहरूमा महिलाहरूको सामाजिक आर्थिक अवस्था, विद्यालयमा महिला शिक्षाको

उपलब्धता, परिवारको शैक्षिक पृष्ठभूमि, सरकारको महिला सहभागिता बढाउन सहयोग गर्ने खालका कार्यक्रमको कमी, सामाजिक चेतनाको कमी आदि हुन् । (CERID, 2003)को रिपोर्ट अनुसार कक्षा १ देखि नै केटाको तुलनामा केटीहरूको पढाइ छाड्ने दर बढी हुन्छ । तराई, पहाड र हिमालमा जति कक्षा बढ्दै गयो त्यति नै पढाइ छाड्ने दर बढी हुन्छ । प्राथमिकतहमा सबैभन्दा बढी पढाइ छोड्ने दर पनि केटीहरूको बढी हुँदै जाने गर्दछ । प्राथमिकतहमा सबै भन्दा बढी पढाइ छोड्ने दर अरू कक्षाको तुलनामा कक्षा ५ मा बढी हुने गर्दछ । कक्षामा हुने त्रैमासिक परीक्षामा सामेल नहुने र परीक्षामा असफल हुने गर्दछन् । जसले गर्दा माध्यमिक शिक्षाको सुविधा पाउँदैनन् र उनीहरूले पढाइ छाडी काम गर्ने प्रयास गर्दछन् (CERID, 2003)। यसरी CERID को यो रिपोर्टले वृहत् रूपमा महिलाको शिक्षा र शैक्षिक संस्थासँगको कम पहुँचका बारेमा केही कारणहरूका बारेमा उल्लेख गरेतापनि यो ठाउँ, धर्म, जातजाति, लिङ्ग, समाज वा व्यक्तिहरू अनुसार फरक-फरक हुने हुँदा यसलाई अनुसन्धान गर्नु आफैमा महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । यी उल्लेखित कारक तत्वहरूको भूमिका महिलाको शैक्षिक स्थितिसँग सम्बन्ध कस्तो रहेको छ, त्यस बारेमा बुझ्नु अत्यन्त महत्वपूर्ण छ ।

त्यसैले यस अनुसन्धानमा महिलाको शिक्षालाई केन्द्र विन्दु बनाउँदै त्यसको सामाजिक तथा सांस्कृतिक पक्षहरूको बारेमा लैङ्गिक सिद्धान्तबाट हेर्ने प्रयास गरिएकोछ ।

१. महिलाहरूको सामाजिकस्तर र शैक्षिक अवस्था कस्तो छ ?
२. समाजमा महिलाहरूको शिक्षा प्रतिको धारणा कस्तो छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनको सामान्य उद्देश्य नवलपरासी(व.सु.पू) जिल्ला कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा बस्ने महिलाहरूको शैक्षिक स्थिति तथा शिक्षा प्रतिको दृष्टिकोण पत्ता लगाउनु रहेको छ भने विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न रहेका छन्

१. महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था र जातजाति, पेशा, उमेर बीचको सम्बन्धलाई वर्णन गर्नु,
२. महिला शिक्षा प्रतिको समाजको धारणा पत्ता लगाउनु ,

१.४ अध्ययनको महत्व

यो अनुसन्धान कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थालाई लैङ्गिक, सैद्धान्तिक, दृष्टिकोण बाट हेर्ने प्रयास गरिएको छ । त्यसैले यो अनुसन्धान सैद्धान्तिक र अनुसन्धानात्मक पद्धति दुवै दृष्टिकोण बाट आफैमा महत्वपूर्ण छ ।

महिलाको शिक्षामा सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्य मान्यताहरूले र लैङ्गिक विभेदले कस्तो प्रभाव पारेको छ र समाजमा महिला शिक्षालाई मानिसहरूले कसरी बुझेका रहेछन् भन्ने कुरालाई अध्ययन गरिएको छ । महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थालाई परिवार, विवाह, आर्थिक संस्था, मूल्य मान्यता आदिले कस्तो प्रभाव पारेको रहेछ भन्ने बारेमा जानकारी हासिल गर्न विशेषत लैङ्गिक सम्बन्धमा केन्द्रित रहेर हेर्ने प्रयास गरिएको छ । त्यसैगरी यस अध्ययनमा शिक्षाको समाजशास्त्रीय व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । त्यसका साथै महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थासँग सम्बन्धित विषयमा जिज्ञासा राख्नेहरूलाई यो अध्ययन एक उपयोगी स्रोत हुनेछ । यसबाट भोलि अध्ययन गर्ने सामाजिक संघ संस्था जो यस बारेमा बुझेर योजना बनाउन चाहन्छन् उनीहरूका लागि केही थप जानकारी प्राप्त हुन सक्छ ।

१.५ अध्ययनको संगठनात्मक स्वरूप

अध्याय एक परिचयमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको महत्व, अध्ययनको संगठनात्मक स्वरूप उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी अध्याय दुईमा साहित्य समीक्षा अन्तर्गत लैङ्गिक सैद्धान्तिक विश्लेषण, नेपालमा औपचारिक शिक्षाको विकास र लैङ्गिक असमानता, महिलाको शैक्षिक स्थिति निर्धारण गर्ने तत्वहरूको समीक्षा महिला, शिक्षा सम्बन्धी गरिएका नीति तथा कार्यक्रमहरूको समीक्षा गरिएको छ । अध्याय तीनमा अनुसन्धानात्मक विधि रहेको छ । जसमा अनुसन्धानात्मक ढाँचा, अध्ययन क्षेत्रको छनौट, नमुना छनौट विधि र तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू, तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण र विश्लेषण साथै अध्ययनका सीमा समावेश गरिएको छ । अध्याय चारमा अध्ययन क्षेत्रको परिचय, शिक्षण संस्थाको विवरण, लिङ्ग र उमेरका आधारमा अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूको जनसङ्ख्या, उत्तरदाताका उमेर अनुसार शैक्षिक अवस्था, पेशागत अवस्था, कावासोती नगरपालिकाका महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था, महिला र पुरुष बीचको शैक्षिक अवस्था, शिक्षाका आधारमा पेशा, उमेर, धर्म अनुसार महिला शिक्षा प्रतिको सामाजिक धारणा, विवाह

र शिक्षा, महिलाले पढाइ छाड्ने कारण उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी अध्याय पाँचमा महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थाको तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । अध्याय छमा अध्ययनको सारांश र निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय-दुई

साहित्यको समीक्षा

यस अध्यायमा महिला शिक्षा सँग सम्बन्धित विभिन्न अध्ययन अनुसन्धान बाट तयार भएका विभिन्न तथ्याङ्क, लेख रचना र अभिलेखहरू संघ संस्थाका महिला शिक्षाको प्रभाव सम्बन्धी प्रकाशनहरूको समीक्षा गरिएको छ ।

२.१ सैद्धान्तिक अवधारणा

महिलाहरूको विभिन्न पक्षहरूमा कुरा गर्ने धेरै सिद्धान्त र वादहरू पाईन्छ । वास्तवमा पुरुष दमन र शोषणको विरोध गर्दै महिलाहरूले पनि पुरुष सरह अवसर उपभोग गर्न पाउनु पर्छ भनी देखा परेको आन्दोलन वा दर्शन नै महिलावाद हो (Bhasin, 2000)। यिनै धेरै महिलावाद वा नारीवाद मध्ये सन् १९७० को दशकमा देखा परेको महिला आन्दोलनलाई अगाडि बढाउन सहयोग गर्ने उदारवादी नारीवादी हो । लैङ्गिक असमानता सिद्धान्तको मुख्य उदाहरण उदार नारीवाद हो । यसको मुख्य जोड युक्ति संगत नैतिक संस्थाका लागि महिलाहरूले मानवीय क्षमतामा आधारित भएर पुरुषसँग समानताको दावी गर्नु पर्दछ भन्ने रहेको छ । यसका अनुसार लैङ्गिक विभेद, पितृसत्ता र श्रम विभाजनको लैङ्गिक ढाँचाको परिणाम हो । लैङ्गिक समानताको लागि श्रम विभाजनलाई हस्तान्तरण गर्दै कानुनी काम, परिवार, शिक्षा, सञ्चार जस्ता मुख्य संस्थाहरूलाई पुनः संरचना गर्नुपर्दछ । उदारनारीवादका अनुसार सबै महिला र पुरुषहरू समान तरिकाले सृष्टि भएका हुन र तिनीहरूलाई खास खालका अभिभाज्य अधिकारहरू तिनीहरूका सृष्टिकर्ताले प्रदान गरेको छ । तिनीहरू केही मध्ये स्वतन्त्रता, जीवन र समृद्धि हुन् ।

लैङ्गिक असमानताका तत्वहरू लिङ्गले सामाजिक संरचना, लैङ्गिक श्रम विभाजन, सार्वजनिक र निजी क्षेत्रका मूल्य मान्यता व्यवहार र पितृ सत्तात्मक विचार धारा रहेका छन् । महिलाहरूलाई निजी क्षेत्रको उत्तरदायित्व बहन गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरिन्छ भने पुरुषहरूलाई सार्वजनिक क्षेत्रको कामको पहुँचमा महत्व दिइन्छ । उदार महिलावादीहरू सार्वजनिक क्षेत्रको काममा वास्तविक सम्मान हुने र पैसा, शक्ति, स्तर, स्वतन्त्रता प्रगतिका अवसरहरू र आत्म सन्तुष्टि पनि हुने उल्लेख गर्दछन् ।

यसरी सम्मान पूर्ण सार्वजनिक पेशाहरूबाट महिलाहरूलाई अलग गरिएको लैङ्गिक असमानताको स्थिति सिर्जना भएको उदार नारीवादको तर्क छ । उदार नारीवादले महिला पुरुष दुवैलाई आफ्नो जीवनशैली छनौट गर्ने अवसर हुनुपर्ने र दुवैले स्वीकार र सम्मान गर्नुपर्ने धारणा राखेको छ । व्यक्तिवाद छनौट, स्वतन्त्रता, अवसरको स्वतन्त्रता आदि मुद्दाहरू उदार नारीवादीहरूले उठाएका छन् (Bhasin, 2000)।

महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था र महत्वका बारेमा लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट अध्ययन गर्दा लैङ्गिक भेदभावको अन्त्यको लागि महिला शिक्षाको स्तर उन्नति गर्नु आवश्यक छ । महिलाहरूको वर्तमान र भविष्यको सुनिश्चितताका लागि शिक्षा आवश्यक छ । शिक्षामा महिलाको पहुँच नहुँदा सम्म महिला सशक्तिकरण र समानता सम्भव छैन । जसका लागि आर्थिक स्थायित्व पनि उत्तिकै जरुरी छ । त्यसकारण लैङ्गिक समानता र शिक्षामा समान पहुँचका लागि सहभागितामूलक शैक्षिक कार्यक्रम आवश्यक छ (Onta, 1996)।

उदारवादी महिलावादका अनुसार हरेक मानवीय प्राणी बराबरी रूपमा वृद्धिमान हुन्छन् । यिनीहरूलाई समान अवसर दिइएको खण्डमा महिलाले पनि पुरुष सरह समान उपलब्धी हाँसिल गर्दछन् । असमानतामूलक समाज कसैलाई पनि लाभदायी नहुने भएकाले सामाजिक संरचना, आर्थिक र राजनैतिक संरचना क्रमिक रूपमा परिवर्तन हुनुपर्दछ । महिला र पुरुषबीचको असमानतामूलक श्रम विभाजनले महिलाहरू पीडित छन् । धेरैजसो असमानता र विभेदको प्रमुख कारण नै लैङ्गिक विभेद हो । वर्तमान समयमा देखिएको लैङ्गिक असमानताले महिलाका लागि प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको छ । जसमा महिलाले कुनै पुरुष सरह सबै ठाउँमा समान सहभागी हुनु पर्दछ । यसरी महिलावादको प्रमुख उद्देश्य लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गरी लैङ्गिक समानता ल्याउनु हो (Luitel, 2008)।

महिलावादी कमला भाषिनका अनुसार : लैङ्गिक भन्नाले त्यस्तो अवधारणा हो जुन सामाजिक सांस्कृतिक रूपले निर्माण भएको हुन्छ । हरेक समाजमा महिला र पुरुषले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका अलग-अलग हुने गर्दछन् । लिङ्गको आधारमा महिला र पुरुष दुबैबाट समाजले केही अपेक्षा गरेको हुन्छ । वास्तवमा त्यही अपेक्षाकृत भूमिका नै जेण्डर हो । जेण्डरले महिला पुरुषको सामाजिक सांस्कृतिकका अतिरिक्त आर्थिक विशेषतालाई पनि जनाउँदछ (Bhasin, 2000) । महिलावादीहरूले भनेको जस्तो जेण्डर सामाजिक सांस्कृतिक रूपमा निर्माण हुँदोरहेछ कि रहेनछ, भन्ने कुरा हेर्नका लागि यो अध्ययन गरिएको छ ।

२.२ नेपालमा औपचारिक शिक्षाको विकास र लैंगिक असमानता

शिक्षामा असमान सहभागिता र अवसरको इतिहास लामो समयदेखि चल्दै आईरहेको छ (गुरुङ, २००८) । प्रधानमन्त्री जंगबहादुरले निश्चित रूपमा आफ्ना परिवारका सदस्यहरूलाई अंग्रेजी बोल्न र लेख्न जान्ने बनाउन सन् १८५४ मा दरवारस्कूलको सुरुवात गरे । यस स्कूलमा पनि जनताका छोरा छोरीहरूको पहुँच थिएन । राणाशासन व्यवस्थासँग नजिक भएका व्यक्तिहरू राणाहरूको स्वीकृतिमा यस विद्यालयमा पढ्न पाउथे । नेपालमा औपचारिक शिक्षाको विकास र विस्तार सन् १९५१ पछि केही हदसम्म भएपनि जनताका छोराछोरीहरूले शिक्षा ग्रहण गर्न पाए । सन् १९५० मा एक प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको नेपालको साक्षरता दर सन् १९८० सम्म २३ प्रतिशत पुग्यो । तर पञ्चायतकालमा पनि शिक्षाको नाममा राज्यले निश्चित भाषा, धर्म र संस्कृतिलाई मात्रै बढ्दा दिने काम गर्‍यो (Onta, 1996) ।

नेपालमा सन् १९८१ मा महिलाको साक्षरता १२ प्रतिशत थियो भने सन् २००१ मा यसमा वृद्धि भई ४३ प्रतिशत पुगेको छ । तर दुई दशकको बीचमा पुरुष र महिलाको साक्षरता बीच विद्यमान दुरी २२ प्रतिशत नै कायम रहेको छ (UNDP, 2004)। १४ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरू मात्रै सोही उमेर समूहका बालकसँग शिक्षा क्षेत्रमा अगाडि बढ्न सकेको देखिन्छ । छात्राहरूको उमेर वृद्धि सँगै उनीहरूको विद्यालय भर्नादर कम हुँदै गएको देखिन्छ । त्यसैले माध्यमिक तहमा र उच्च शिक्षामा छात्रहरू अगाडि रहेका छन् । नेपालको ग्रामिण शिक्षा र सहरी शिक्षा बीच व्यापक भिन्नता छ । जसमा आज पनि ग्रामिण महिलालाई विद्यालयमा शहरको तुलनामा कमै मात्रामा पढाइएको पाइन्छ । त्यसमा पनि परम्परागत मूल्य मान्यता र संस्कारका कारण ग्रामिण महिला कम साक्षर देखिएका छन् । नेपाल जनसंख्याख्यक स्वास्थ्य सर्वेक्षण सन् २००८ अनुसार ग्रामिण क्षेत्रका प्रत्येक दुईजना महिला मध्ये १ जना विद्यालयमा नजान्ने र त्यसमा पनि १५ देखि ४९ वर्ष समूहका ५३ प्रतिशत महिला कहिल्यै पनि विद्यालय गएका छैनन् । जम्मा साक्षरता दरमा पनि विभिन्न स्तरमा हेर्दा १२ प्रतिशत पूर्व प्राथमिक, ५ प्रतिशत प्राथमिक, २१ प्रतिशत नि.मा.वि. र १० प्रतिशतले क्रमशः मा.वि. र उच्च मा.वि. शिक्षा पुरा गरेको देखिन्छ । ग्रामिण महिलाको शिक्षाको तुलना शहरी क्षेत्रमा भने २४ प्रतिशत मा. वि. र ६ प्रतिशत महिलाले उच्चशिक्षाप्राप्त गरेका छन् ।

२.३ महिलाको शैक्षिक स्थिति निर्धारण गर्ने तत्वहरू

महिला शिक्षाको अवस्था विश्वव्यापी रूपमा कमजोर देखिनुमा घरायसी विभेद मात्र नभएर घर बाहिर विद्यालयमा हुने विभिन्न खाले असमानताका कारण पनि महिला शिक्षा तुलनात्मक रूपमा कम देखिएको छ । नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २००६ मा उल्लेख भए अनुसार सबसाहारा, बंगलादेश र युगाण्डामा गरिएको अध्ययनबाट विद्यालयमा छात्रा विद्यार्थीहरूको लागि छुट्टै शौचालय, गोप्य शौचालय र सरसफाई गर्ने ठाउँको अभावमा छात्रा विद्यार्थीहरूको बढ्दो उमेरसँगै विद्यालय छोड्नेदर वृद्धि भएको र त्यस समस्याको समाधानका लागि छुट्टै शौचालय र सरसफाईको व्यवस्था भइसके पछि भने छात्रा विद्यार्थीको कक्षा छोड्ने दरमा घट्दै गएको देखिन्छ (UNDP 2008)। त्यसैगरी सबैका लागि शिक्षा विश्वव्यापी अनुगमन, प्रतिवेदन युनेस्कोका अनुसार विश्वव्यापी रूपमा पुरुष भन्दा महिला कम साक्षर छन् । विश्वमा धनी तथा विकसित देशहरूमा १०० जना प्रौढ पुरुष बराबर जम्मा ८८ जना प्रौढ महिला साक्षर छन् भने कम आय भएका देशमा त्यो संख्या अझ न्यून छ । उदाहरणका लागि बंगलादेश र पाकिस्तानमा क्रमशः प्रति १०० पुरुषमा ६२ र ५७ महिला साक्षर छन् (युनेस्को २००९) । समग्रमा महिला साक्षर संख्या अझ न्यून छ (युनेस्को २००९) । विश्वव्यापी विद्यालय पहुँचको अवस्थालाई हेर्दा विश्वमा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरू मध्ये ३८ प्रतिशत एसिया प्रशान्त क्षेत्रमा रहेका छन् । विश्वका ७ करोड २० लाख विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरू मध्ये ५९ प्रतिशत बालबालिकाहरू छन् । ७५ करोड ७० लाख निरक्षर प्रौढहरू मध्ये दुई तिहाई एसिया र प्रशान्त क्षेत्रमा बस्छन् । एसिया प्रशान्त क्षेत्रमा निरक्षर प्रौढहरू मध्ये दुई तिहाई एसिया र प्रशान्त क्षेत्रमा ५५ प्रतिशत दक्षिण र पश्चिम एसियामा ६३ प्रतिशत मध्ये एसियामा ६८ प्रतिशत छ भने पूर्वी एसियामा यो दर ७१ प्रतिशत रहेको छ (युनेस्को २००९)। समग्र समाज परिवारको समानुपातिक र दिगो विकासका लागि महिला शिक्षा अनिवार्य मानिन्छ । तर नेपालको सन्दर्भमा भने शैक्षिक क्षेत्रका महिलाको साक्षरता दर पुरुषको तुलनामा न्यून रहेको पाइन्छ । जहाँ ५४ प्रतिशत भन्दा कम मात्रामा प्रा.वि. स्तरमा रहेका छात्रा मध्ये पनि ४० प्रतिशतले छाडी सकेका छन् भने मा.वि. तहमा ३० र उच्च शिक्षामा १५ प्रतिशत भन्दा कम मात्रामा अध्ययनरत रहेको पाइन्छ (युनेस्को २००९) । यस्तो पढाइमा पनि साधारण पढाई बाहेक अन्य विज्ञान र प्रविधिको क्षेत्रमा भने न्यून मात्र सहभागि रहेका छन् जसमा प्रा.वि. स्तर

सम्मका छात्राको पढाइ केही मात्रामा बढी भर्ना दर रहे पनि हाम्रो समाजको सानो उमेरमा विवाह गरिदिने चलनले गर्दा विवाह पश्चातको पढाइलाई निरन्तरता भने दिन पाएका छैनन् । त्यसैले लैङ्गिक विभेद पनि महिला शिक्षामा प्रभाव पार्ने अर्को महत्वपूर्ण कारकत्वको रूपमा रहेको छ (युनेस्को २००९) । शिक्षामा विभेदका विरुद्ध युनेस्को महासन्धी १९६० मा शिक्षामा विभेद विश्वव्यापी मानव अधिकार घोषणापत्रमा प्रतिपादित गरिएको अधिकारहरूको हनन हो । महासन्धी शिक्षा क्षेत्रमा अन्तराष्ट्रिय कानूनमा बन्धनकारी शक्ति प्राप्त गर्ने पहिलो अन्तराष्ट्रिय उपकरण हो । यसको उद्देश्य शिक्षामा विभेदको निराकरण गर्न मात्र होइन अवसरहरू र व्यवहारको समानतालाई प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू अपनाउनु पनि हो भनि उल्लेख गरिएको छ (युनेस्को २००९) ।

समाजशास्त्रीहरूका अनुसार सामाजिक शिक्षा परिवारसँग सम्बन्धित हुन्छ र त्यो शिक्षा र त्यसबाट गरिने व्यवहार एक अर्का बीचमा गाँसिने गर्दछ । त्यसैले प्रकार्यावादी सिद्धान्त बाट के दावि गर्न सकिन्छ भने लैङ्गिक समानता र असमानता भन्ने कुरा जहिले पनि वर्णन गरिएको र तोकिएका कार्यहरू र मानव कार्यहरू बीचमा हुने भूमिकाद्वारा श्रृजित र पुनर श्रृजित हुने प्रक्रिया हो (उपाध्याय, २०६६) ।

शैक्षिक समाजशास्त्र सामाजिक स्तरीकरण र तथ्याङ्कको साथै आर्थिक विकासका क्षेत्रमा गरिएको सर्वेक्षण अनुरूप महिलाको शिक्षालाई प्रभावपार्ने तत्वको रूपमा घरपरिवारको श्रोतलाई पनि मानिएको छ । त्यसैगरी घरपरिवारका अभिभावकले छोरा छोरीलाई कहाँ पढ्न पठाउने भन्ने निर्णयले पनि छोरा छोरीको शिक्षामा प्रभाव पार्दछ ।

त्यसैगरी परिवारले आफ्ना सन्तानको शिक्षामा लगानी गरेपछि त्यसको प्रतिफलको आशा गर्ने गर्दछन् । जसले गर्दा पनि महिला शिक्षा प्रभावित भएको पाइन्छ (अधिकारी, २०७१) ।

शिक्षाले लैङ्गिक सम्बन्ध, सामाजिक परिवर्तन, लैङ्गिक अभ्यास र विचारमा पनि परिवर्तन गर्न सक्छ । उदाहरणका लागि नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्लाको विभिन्न गाउँमा मानिसहरू अशिक्षित हुँदा विवाहित महिलाहरूले विहान उठे पछि श्रीमान्को गोडाको पानी खाने चलन थियो । त्यसैगरी महिलाहरू मासिक धर्म (महिनावारी) हुँदा घर भित्र बस्न नहुने गोठमा बस्नुपर्ने जस्ता सामाजिक कुसंस्कार र अन्धविश्वास पनि विस्तारै छोड्न थाले । शिक्षा लिन थाले पछि विवाहमा पनि परिवर्तन आएको, प्रेमपत्र लेख्न थालेको र प्रेम विवाह गर्न थालेको पाइयो (Ahearn 2004)। परिवारको पेशागत अवस्था र सामाजिक

आर्थिकअवस्थामा पनि बालबालिकाको शिक्षा आर्जन र जीवन शैलीलाई निर्धारण गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गर्दछ (Colins,2009)। त्यसैगरी शिक्षामा असमान पहुँच हुनमा लिङ्गले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । छोराहरूलाई उनीहरूको परिवारले शिक्षाको राम्रो अवसर दिएका हुन्छन् । छोराहरूलाई सहरका निजी विद्यालयमा पढनको लागि पढाइन्छ, जबकी छोरीहरूलाई भने गाउँकै विद्यालयमा पढनको लागि भने थोरै अवसर दिइएको हुन्छ । यस्तो हुनमा प्राथमिक कारणको पछाडि सामाजिक बाधाहरू जस्तै घर परिवारले छोरीहरूलाई २० वर्ष अघि नै विवाह गरिदिने चलनले गर्दा हो ।

२.४ महिला शिक्षा सम्बन्धि गरिएका नीति तथा कार्यक्रमहरूको समीक्षा

शिक्षा क्षेत्रमा देखिएको असमान महिला सहभागितालाई वृद्धि गर्न र विकासका क्षेत्रमा सक्षम महिला पहुँचका लागि महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थामा सुधार गर्न विभिन्न राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय नीति तथा रणनीतिहरू बनाइएका छन् । जसमा डकार कार्ययोजना, सबैका लागि शिक्षा २००० मा सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्तिका लागि १२ वटा प्रमुख रणनीतिहरू प्रस्ताव गरिएको छ र छ वटा प्रमुख उद्देश्यहरू तोकिएको छ । जसमा लैङ्गिक लक्ष्यहरू निम्नानुसार छन्:

- १ सन् २०१५ सम्ममा सबै बालबालिकाहरू विशेषगरी अल्पसंख्यक बालबालिकाहरूका लागि स्तरीय एवम् विश्वव्यापी प्राथमिक शिक्षामा पहुँच बढाउने र सो पुरा गर्ने,
- २ सन् २०१५ सम्ममा प्रौढ साक्षरता तहमा ५० प्रतिशतले सुधार गर्ने खासगरी महिलाको निम्ति र सबै प्रौढहरूका लागि आधारभूत र निरन्तर शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुर्याउने,
- ३ सन् २००५ सम्ममा प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षामा रहेको लैङ्गिक असमानता हटाई सन् २०१५ मा स्तरीय आधारभूत शिक्षाको उपलब्धिमा छात्राको पूर्ण र समानपहुँच सुनिश्चित गर्न शिक्षामा लैङ्गिक समानता प्राप्त गर्ने लक्ष्यहरू राखेको छ । (युनेस्को २००९)

यसैगरी संयुक्त राष्ट्रसंघको सहस्राब्दी विकास लक्ष्य २००० ले शिक्षामा लैङ्गिक असमानता हटाउनको लागि सबै बालबालिकाहरूले प्राथमिक विद्यालयको पूर्ण शिक्षा प्राप्त गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने र प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षाबाट सकेसम्म सन् २०१५ सम्म सबै तहबाट लैङ्गिक विभेद निर्मूल पार्ने लक्ष्यहरू अगाडि ल्याएकोछ (युनेस्को २००९) ।

विश्वव्यापी रूपमा महिला विकासका कार्यक्रमहरू ल्याइएता पनि नेपालमा त्यसले आशातित सफलता प्राप्त गरेको भने देखिदैन र सन् १९९५ मा भएको चौथो विश्व महिला

सम्मेलन बेइजिङ घोषणापत्रले पारित गरेका महिला चासोका १२ बुँदाहरू मध्ये महिलाको लागि शिक्षा र तालिम पनि एक हो । यसले सार्वजनिक र व्यक्तिगत जीवनका सबै अंगहरूमा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र राजनीतिक निर्णय प्रक्रियामा पूर्ण र बराबर हिस्साका माध्यमले महिलाहरूको सक्रिय सहभागिताकाबाधाहरू हटाउन खोज्दछ, (UN,1995)।

शिक्षा क्षेत्रमा लैङ्गिक मूल्याङ्कन नामक समीक्षात्मक प्रतिवेदनमा (MWCSW,2005) शिक्षामा छात्रा विद्यार्थीहरूको पहुँचको अवस्थालाई तीन दशकयता सरकारी प्राथमिक विद्यालयहरूको स्थापना बढ्दै जानु, विभिन्न सरकारी प्राथमिकताहरू जस्तो प्राथमिक शिक्षाको, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउने जस्ता कार्यक्रमहरूका कारण प्राथमिकतहमा छात्रछात्राको पहुँच बराबर रूपमा देखिन्छ भने, करिब ९० प्रतिशत बालबालिका आधा घण्टाको समयमा प्राथमिक विद्यालय पुग्न सकेका छन् । यसलाई अभि सुधार गर्न आधारभूत र प्राथमिक शिक्षा परियोजना मार्फत यसलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी प्रणालीमा आवद्ध गरिएको छ (DOE, 2000) ।

महिला सशक्तिकरण नामक प्रतिवेदनमा नेपालको परिवेशमा कानूनले पनि महिलालाई विभेद गरेको पाईन्छ । कतिपय कानून तथा व्यवहारमा महिलाहरूलाई दिइने अधिकार पैत्रिक सम्पत्ति जस्ता कुराहरूमा विभेद गरेको पाईन्छ । सामाजिक सहभागितामा प्रतिबन्ध लगाउनु मानिन्छ । नेपालको शिक्षा प्रणाली लैङ्गिक विभेदीकरणमा आधारित छ । निरक्षरताले महिलाको आत्मनिर्णय, ज्ञान, सीप तथा विकास कार्यमा अघि बढ्न बाधा गरेको छ । छोरीको शिक्षालाई अभिभावकले मुख्य रूपमा विवाहसँग मात्र हेर्ने गर्दछन् । छोरीको दाम्पत्य जीवन राम्रो होस् भन्नका लागि मात्र अभिभावकले छोरीलाई पढाउने गर्दछन् (ESP, 2000)।

विकासमा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणका लागि शैक्षिक नीतिहरूले के कस्तो लैङ्गिक पहुँच हुन सक्छ भन्ने कुरा महत्व राख्ने हुनाले नेपालमा बनाइएका शैक्षिक नीतिहरूको समीक्षा गर्दा पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक अथवा विद्यालय तह सम्म लैङ्गिक विभेद कम गर्दै छात्रा विद्यार्थी बढाउने कुरामा राम्रो नीतिहरू तर्जुमा गरिएको छ । त्यसबाट धेरै हदसम्म सफलता प्राप्त भएको छ तर उच्च शिक्षामा भने लैङ्गिक समानता कायम गर्ने खालका नीतिहरू छैनन्, भएका नीतिहरू लैङ्गिक सवालमा तटस्थ रहेको देखिन्छ । जसको कारणले उच्च शिक्षामा महिला र पुरुषको संलग्नताका अनुपातमा ठुलो अन्तर कायमै छ । त्यसैगरी विशेष शिक्षाका नीतिहरूमा पनि महिलाका

लागि कुनै स्पष्ट व्यवस्था नभएको देखिन्छ, अनौपचारिक शिक्षा भने महिलाहरूका लागि नै केन्द्रित गरिएको छ । यसले महिला साक्षरता वृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । महिला शिक्षाको लागि शिक्षामा छात्रा सहभागिता बढाउन कक्षा दोहोर्‍याउने र कक्षा बीचैमा छाड्ने दर कम गर्नका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था, शिक्षामा महिला सहभागिता वृद्धि प्रवर्द्धनका लागि कम्तिमा विद्यालयमा एक प्राथमिक विद्यालयमा एक जना महिला शिक्षक नियुक्ति गर्नुपर्ने, छात्रा विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने जस्ता शिक्षामा लैङ्गिक पहुँचमा सहयोग पुर्‍याउने नीतिहरू छन(MWCSW, 2005)।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा शिक्षा सम्बन्धी धारा (८) मा महिलावर्गको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीके विशेष व्यवथा गरी राष्ट्रिय विकासमा अत्याधिक सहभागि बनाउने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी लैङ्गिक तथा सामाजिक भेदभाव हटाउने कुरामा प्राथमिक विद्यालयमा महिला शिक्षाको संख्या वृद्धि गर्ने, बालबालिका शिक्षाको प्रत्यक्ष खर्चका लागि सहायता प्रदान गर्ने, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, नगर शिक्षा समिति तथा जिल्ला शिक्षा समितिमा महिला प्रतिनिधित्व वृद्धि गर्ने, शिक्षालाई प्रत्येक बालबालिकाको बाल अधिकार हो भन्ने तथ्यलाई हृदयंगम गरी सबैका लागि शिक्षा २००४ देखि २००९ ले प्राथमिक तहको भर्नादर ८१ प्रतिशत वृद्धि गरी ९६ प्रतिशत पुर्‍याउने उद्देश्य राखेको थियो । सबैका लागि शिक्षा २००४-२००९ ले प्राथमिक तहको भर्नादर ८१ प्रतिशत वृद्धि गरी ९६ प्रतिशत पुर्‍याउने उद्देश्य राखेको छ (अधिकारी सन् २००८) ।

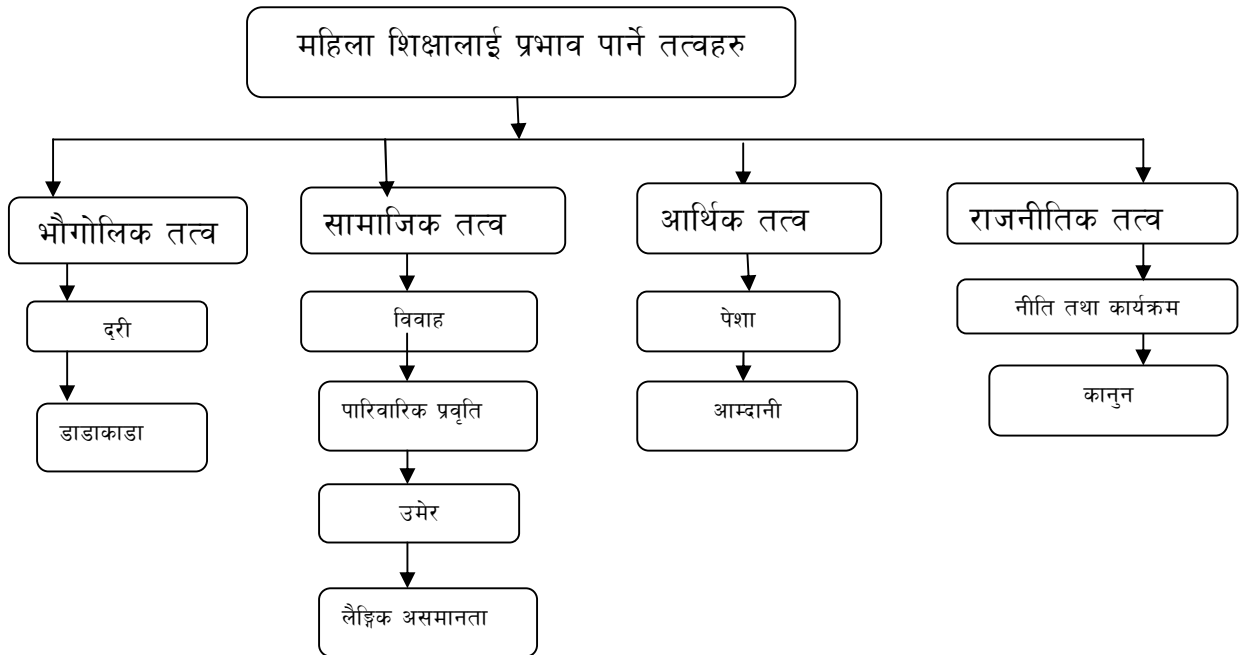
नेपालको एघारौँ त्रिवर्षीय अन्तरिम योजना वि.सं. २०६७-२०६९ मा महिला सम्बन्धी कार्यनीति यसरी उल्लेख गरिएको छ : शिक्षामा महिला आदिवासी, जनजाति, मधेसी, दलित, अपाङ्ग आदिको सुनिश्चितता गर्न राष्ट्रिय र स्थानीय तहमा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । जसमा १५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर ९० प्रतिशत पुग्ने अपेक्षा गरिएको थियो । यसका लागि नेपाल सरकार र संयुक्त राष्ट्रिय जनसंख्या शिक्षा कार्यक्रम सन् २००३ देखि २००६ सम्म सञ्चालन भएको थियो । शिक्षा मानवीय आवश्यकता भएकाले सबैले समान रूपमा शिक्षा पाउनु उसको अधिकार भएपनि विभिन्न सामाजिक सांस्कृतिक मूल्य मान्यता र आर्थिक कारणले शैक्षिक रूपमा पनि विभेद रहेको देखिन्छ (Luitel, 2009)।

नेपालको संविधान, २०७२ को भाग ३ मा मौलिक हक र कर्तव्य शीर्षक अन्तर्गत शिक्षा सम्बन्धी हक भित्र प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच, प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक, अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक, दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक, नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृ भाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै महिलाको हकमा प्रत्येक महिलालाई लैंगिक भेदभाव विना समान वंशीय हक, प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धीहक, महिला विरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन । त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक, राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक, महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

अधिकारी (२०७१) द्वारा नेपालमा प्राथमिक शिक्षानामक पुस्तकमा महिला शिक्षा सम्बन्धी चर्चा गरेको पाइन्छ । नेपालको जनसङ्ख्याको आधा हिस्सा ओगट्ने महिलाहरूलाई शिक्षा दिनका निमित्त सञ्चालन गरिएका विविध कार्यक्रमहरू मध्ये शिक्षामा महिलाको समान अवसर कार्यक्रम पनि एक प्रमुख कार्यक्रम हो । नेपालमा हालसम्म पनि महिला साक्षरता र उच्च शिक्षामा महिलाहरूको सहभागिता पुरुषको तुलनामा न्यून छ । वि.सं. २०२२ को सरकारी तथ्याङ्क अनुसार तत्कालीन अवस्थामा प्राथमिक विद्यालय अध्ययन गर्ने उमेर समूहका कुल छात्राहरू मध्ये १४% छात्राहरू मात्र विद्यालय भर्ना भएका थिए । वि.सं. २०१८ (सन् १९६९) मा महिला साक्षरता १.७ मात्र थियो । एक दशकपछि २०२८ (१९७१)मा ३.९%पुगेको थियो । सन् १९६५ (वि.सं. २०२२) मा महिला शिक्षक प्रतिशत ४ थियो । युनेस्कोको सन् १९७५ को प्रतिवेदनमा नेपालमा

महिलाहरूको शैक्षिक स्थितिको सुधार नहुँदासम्म समाजमा सभ्यताको विकास र सामाजिक चेतनाको विकास प्रायः असम्भव छ, भन्ने वाक्य उल्लेख भएको थियो । नेपालमा महिला शिक्षकको सङ्ख्या ज्यादै कम थियो त्यसको कारण माध्यमिक तहमा अध्ययन गरी एस.एल.सी उत्तीर्ण गर्ने महिलाको सङ्ख्या ज्यादै कम थियो । त्यस्तै माध्यमिक तहमा छात्राहरूको सङ्ख्या कम थियो किनकि प्राथमिक तहमा छात्राहरूको भर्ना दर नै कम थियो । महिलाको शैक्षिक अवस्थामा सुधार ल्याउन विशेष कार्यक्रमको आवश्यकताको महसुस भयो त्यसैको परिणाम स्वरूप वि.सं. २०२८ माघ (सन् १९७१ January) मा शिक्षामा महिलाको समानअवसर(Equal Access of Women to Education Programme) नामक शैक्षिक योजना तयार पारिएको हो ।

२.५ अवधारणागत ढाँचा

अध्याय तीन

अनुसन्धान पद्धति

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनोट र यसको औचित्य

यस अनुसन्धान नेपालको गण्डकी प्रदेशमा पर्ने नवलपरासी (ब.सु.पू.) जिल्लाको कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा बस्ने महिलाहरूलाई अध्ययन क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ। जहाँ महिलाहरू यस अध्ययन क्षेत्र छनोटका लागि प्रस्ताव गरिनुका निम्न कारणहरू छन्:

- १) यस ठाउँमा विशेष गरी त्यहाँ सम्पन्न र विपन्न दुवैस्तरका शिक्षित र अशिक्षित दुवै प्रकारका महिलाहरूको त्यस ठाउँमा बसोबास रहेको हुँदा शिक्षित महिलाको शिक्षा प्रतिको धारणा र अशिक्षित महिलाको शिक्षा प्रतिको धारणा बुझ्नकालागि यो ठाउँ उपयुक्त रहेको छ।
- २) त्यसैगरी समाजमा विभिन्न जातजाति, पेशा, उमेर, वैवाहिक स्थिति अनुसार समाजमा महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था पनि फरक-फरक हुन सक्छ भन्ने उद्देश्यले यस क्षेत्रलाई अध्ययनका लागि छनोट गरिएको छ।
- ३) अनुसन्धानकर्ता पनि यस क्षेत्रको स्थानीय वासिन्दा भएको कारणले गर्दा महिलाको शैक्षिक स्थितिका बारेमा जान्ने इच्छा भएकाले यस क्षेत्र छनोट गरिएको छ।

३.२ अनुसन्धान ढाँचा

यस अध्ययनको लागि वर्णनात्मक ढाँचा प्रयोग गरिएको छ भने अनुसन्धानमा लैङ्गिक सैद्धान्तिक उपागमको प्रयोग गरिने हुँदा प्राप्त तथ्यांकहरूलाई महिला र पुरुष बीच विभेद गर्ने तत्वहरूको आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.३ समग्रता र नमुना छनोट

कावासोती नगरपालिकाको जनसंख्या ६२,४२१ (पुरुष २८,६१६ महिला ३३,८०५ र घरधुरी १४,१०४) रहेको छ। अध्ययनको क्षेत्र वडा नम्बर १ मा कुल ७२१ घरधुरीका ३२४४ जनसंख्यामा १५१९ पुरुष तथा १७२५ महिलाहरू रहेका छन्। महिलाहरू मध्ये १५ वर्ष देखि माथि ६० वर्ष भित्रका महिलाको संख्या अर्थात् अध्ययनको समग्रता ९४८ रहेको

छ । ९४८ जनसंख्या मध्येबाट उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिका आधारमा सबै जाति, उमेर, भौगोलिक क्षेत्र, आर्थिक अवस्था र शिक्षा जस्ता चलहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी १०० जना महिलाहरूलाई उत्तरदाताको रूपमा छनोट गरी अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ ।

३.४ तथ्यांकको स्रोत र प्रकृति

यस अध्ययनका अनुसन्धानकर्ताले महिलाको शैक्षिक अवस्था थाहा पाउन र समाजको शिक्षाप्रतिको धारणाका बारेमा अध्ययन गर्दा प्राथमिक स्रोतहरू प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतहरूका अन्तरवार्ता विधि, घरधुरी सर्वेक्षण विधि, अवलोकन विधि अपनाइएको छ भने द्वितीय स्रोतमा नगरपालिका र विभिन्न पत्रपत्रिका, प्रतिवेदन र विभिन्न विद्वान्ले लेखेका पुस्तकबाट सहयोग लिईएको छ । तथ्याङ्कको प्रकृति गुणात्मक र संख्यात्मक दुवै विधिको प्रयोग गरिएकोछ ।

३.५ तथ्यांक संकलन विधि

यस अध्ययनको सिलसिलामा अनुसन्धान स्थलगत सर्वेक्षण गर्ने क्रममा सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोबास गरी त्यहाँका बासिन्दाहरूसँग आत्मियता तथा सहसम्बन्ध कायम गरी अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ । साथै अध्ययनमा निम्न विधिहरू प्रयोग गरिएको छ ।

३.५.१ अन्तर्वार्ता

यस अध्ययनका क्रममा आवश्यक सूचना प्राप्त गर्नको लागि व्यक्तिगत रूपमा महिलाहरूलाई उनीहरूको शिक्षा प्रतिको धारणा बुझ्न प्रश्नहरू गरी अन्तर्वार्ता लिइएको छ । अन्तर्वार्ताका लागि १५ देखि ६० वर्ष उमेर सम्ममा विवाहित र अविवाहित महिलाहरू उत्तरदाताको रूपमा लिई आवश्यक जानकारी लिईएको छ । अन्तर्वार्ताका लागि १०० जना महिलालाई लिइएको छ ।

३.५.२ घरधुरी सर्वेक्षण

अध्ययन क्षेत्र १ नम्बर वडाका सबै वस्तीको घरधुरी फाराम भरी सूचना संकलन गरिएको छ । घरधुरी सर्वेक्षणमा महिला-पुरुष, केटा केटी जो घरमा भेटिएकोछ । उनीहरूबाट आवश्यक सूचना लिइएको छ । उनीहरूको पारिवारिक, शैक्षिक, सामाजिक

अवस्थाका बारेमा जानकारी लिइएको छ । घरधुरी सर्वेक्षण बाट अध्ययन गरिने टोलका सम्पूर्ण जनसंख्या बाट उनीहरूले अपनाईएका पेशा, उनीहरूको सामाजिक स्तर आदिको बारेमा सूचना प्राप्त गरिएको छ । त्यसैगरी उनीहरूले आफ्ना छोरा छोरीलाई सरकारी वा नीजि कुन विद्यालयमा पढाउँदा रहेछन् र छोरीलाई छोरा सरह विद्यालय पठाएको नपठाएको कुराको जानकारी पनि अनुसन्धानकर्ताले घरधुरी सर्वेक्षणको तथ्याङ्कबाट प्राप्त गरिएको छ । अनुसन्धानकर्ता आफू स्वयम् त्यही ठाउँको भएको हुँदा केही व्यक्तिहरूसँग परिचित भएको र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न केही सहज भएको छ ।

३.६ तथ्यांक विश्लेषण

अनुसन्धान गरी संकलन गरी ल्याएका तथ्यांकहरूलाई वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिएको छ । सामान्य तथ्यांक शास्त्रीय विधिबाट संख्यात्मक तथ्यांकलाई प्रतिशतमा, तालिका, रेखा चित्र, वृत्तचित्र र स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । यसैगरी गुणात्मक तथ्याङ्कहरू जस्तै व्यक्तिगत विचार, अवलोकन गरिएका कुराहरूका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । सोही अनुरूप तिनलाई तर्कपूर्ण रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा तथ्याङ्कीय विधिबाट संख्यात्मक तथ्यांकहरूलाई प्रतिशतमा राखी प्रस्तुतीकरण गरिएको छ भने गुणात्मक तथ्याङ्कलाई विषयवस्तुको आधारमा व्याख्या गरिएको छ ।

३.७ अध्ययनको सीमा

जुनसुकै अध्ययनको पनि एउटा निश्चित सीमा निर्धारण गरिएको हुन्छ । यो अध्ययनका पनि निम्न अनुसारका सीमाहरू निर्धारण गरिएको छ :

- १ यो अध्ययन नवलपरासी (व.सु.पू) जिल्ला कावासोती नगरपालिकामा पर्ने वार्ड नं. १ मा बस्ने महिलाहरूको शैक्षिक अवस्थामा आधारित भएर तयार पारिएको छ ।
- २ यो अध्ययन समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्तको लागि आशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि मात्र तयार पारिएको छ ।
- ३ यो अध्ययन लैङ्गिक सैद्धान्तिक दृष्टिकोण बाट गरिएको हुनेछ । यस समुदायमा महिला शिक्षा लाई प्रभाव पार्ने अन्य पक्षहरू जस्तै: आर्थिक, सामाजिक मूल्य मान्यता, उमेर, परिवारको प्रकृति, वैवाहिक स्थिति आदि सँगको अन्तर सम्बन्धलाई हेर्ने प्रयास गरिएको छ ।

अध्याय चार

अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था

यस अध्ययनलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो भागमा अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक, सामाजिक र शैक्षिक संस्थाहरूको बारेमा व्याख्या गरिएको छ भने दोस्रो भागमा अध्ययन क्षेत्रका महिला समुदायको जनसंख्या, आर्थिक अवस्था र वैवाहिक अवस्थाका बारेमा व्याख्या गरिएको छ ।

४.१ नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्लाको संक्षिप्त परिचय

नेपालको गण्डकी प्रदेशका ११ जिल्लाहरू मध्ये नवलपरासी (व.सु.पू.) भारतसंग सिमाना जोडिएको भित्रि मधेशको एक जिल्ला हो । वि.सं. २०१८ सालमा नवलपुर र परासी क्षेत्रलाई गाभेर नवलपरासी जिल्ला बनाईएकोमा वि.सं. २०७४ मा अलग्याई नवलपरासी (व.सु.पू.) र नवलपरासी (व.सु.प.) गरि २ वटा जिल्लामा विभाजन गरिएको छ । नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्लाको क्षेत्रफल १४२६.२७ वर्ग किलोमिटर छ । यो जिल्ला समुद्री सतह देखि ९१ मिटर देखि १९३६ मिटर (वरचुली पहाड) उचाइमा अवस्थित छ । यस जिल्ला २७°३२' उत्तरी अक्षांश देखि ८३°४०' पूर्वी देशान्तरमा पर्दछ । यस जिल्लाको उत्तर कालिगण्डकी नदी, पूर्व र दक्षिण नारायणी नदी बगेको छ । यस जिल्लामा ४ नगरपालिका र ४ वटा गाउँपालिकाहरू रहेका छन् । उष्ण प्रदेशीय हावापानी भएको यो जिल्लामा औषत अधिकतम तापक्रम ४२° से सम्म पुग्दछ । यस जिल्लाको सदरमुकाम कावासोती नगरपालिकामा रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ का अनुसार नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्लाको जनसंख्या ३०२,९५७ रहेको छ ।

४.२ कावासोती नगरपालिकाको परिचय

कावासोती नगरपालिका नेपालको मध्य स्थानमा पर्ने नवलपरासी (बर्दघाट सुस्तापूर्व) जिल्ला सदरमुकामको नगरपालिका हो । नगर उन्मुख क्षेत्रहरूलाई नगरपालिका घोषणा गर्दै लैजाने नेपाल सरकारको नीति अनुरूप २०७१ बैशाख २५

गते नेपाल सरकारको निर्णयवाट साविकको शिवमन्दिर, कावासोती, पिठौली, अग्यौली र कुमारवर्ती गाउँ विकास समितिहरूलाई समावेश गरि कावासोती नगरपालिका घोषणा गरिएको हो । यो नगरपालिकामा १४,१०४ घर धुरी रहेको छ भने जम्मा जनसंख्या ६२,४२१ रहेको छ । जसमा पुरुषको संख्या २८,६१६ र महिलाको संख्या ३३,८०५ रहेको छ । १७ वडाहरूमा विभाजित यो नगरपालिका क्षेत्र साविकको शिवमन्दिर गा.वि.स. परिसर वाट नगरपालिकाको मुख्य कार्य सञ्चालन हुँदै आए पनि सवै १७ वटा स्थानवाट वडा कार्यालयको रूपमा सेवा प्रवाह हुँदै आएको छ ।

यस नगरपालिकामा विभिन्न जात जातिहरूको बसोवास रहेको छ । यो नगरपालिकामा क्षेत्री, ब्राम्हण, मगर, थारु, तामाङ्ग, नेवार, मुसलमान, कामी, गुरुङ, दमाई, ठकुरी, सार्की, सन्यासी, दशनामी, मुसहर, कुमाल, दराई, बोटे, माभी आदिको मिश्रित बसोवास रहेको छ (कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५) ।

यस नगरपालिका ऐतिहासिक महत्व बोकेको सास्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण धार्मिक तथा ऐतिहासिक पवित्र शक्तिपिठ, धार्मिक स्थलहरू लगायत विभिन्न जैविक विविधता तथा प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण र विभिन्न जातजाति, भाषाभाषी र धर्मावलम्बीहरूको साझा बसोवास भएको यस नगरपालिकामा धार्मिक, पर्यटकिय तथा आर्थिक रूपले आफैमा आत्मनिर्भर रहन प्रचुर सम्भावना बोकेको नगरपालिका हो । यो नगरपालिकाको पूर्वमा देवचुली नगरपालिका, पश्चिममा मध्यविन्दु नगरपालिका र हुप्सेकोट गाउँपालिका पर्दछ भने यसको उत्तरमा हुप्सेकोट गाउँपालिका पर्दछ । यस नगरपालिकाको दक्षिणमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज पर्दछ । यो नगरपालिकाको पूर्वमा देवचुली नगरपालिका, पश्चिममा मध्यविन्दु नगरपालिका र हुप्सेकोट गाउँपालिका पर्दछ भने यसको उत्तरमा हुप्सेकोट गाउँपालिका पर्दछ । यस नगरपालिकाको दक्षिणमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज पर्दछ ।

नवलपरासी (व.सु.पू) जिल्लाको कावासोती नगरपालिकाको १७ वडा मध्ये वडा नं. १ अध्ययन क्षेत्र रहेको छ । कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ साविक शिवमन्दिर गा.वि.स.वडा नं.४ र ८ क्षेत्रलाई गाभेर बनेको हो । अध्ययनको क्षेत्र कावासोती नगरपालिका वडा नम्बर १ मा कुल ७२१ घरधुरी रहेका छन् । यस वडामा कुल ३२४४ जनसंख्या रहेको जसमा १५१९ पुरुष तथा १७२५ महिलाहरू रहेका छन् ।

४.३आर्थिक अवस्था

कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ को आर्थिक स्थिति विश्लेषण गर्न यहाँको अर्थतन्त्रको स्वरूप तथा संरचना, भू स्वामित्वको अवस्था कृषि तथा कृषिजन्य उत्पादनहरू, रोजगारी तथा श्रमको स्थिति, कूल ग्राहस्थ उत्पादन तथा प्रतिव्यक्ति आय, खाद्य सुरक्षा एवम्गरिबीको अवस्था लगायतका सूचक तथा पक्षहरूलाई आधार लिइएको छ ।

उद्योगको क्षेत्रको स्थितिलाई हेर्दा कावासोती नगरपालिका आफैमा ठूलो बजार हो । यो बजार तराई र पहाडमा उत्पादित वस्तुहरूको क्रय विक्रयको महत्वपूर्ण ठाउँको रूपमा रहेकोछ । यस आधारमा कृषि र वनमा आधारित उत्पादन हुने नगदे बाली, खाद्यन्न वाली र कच्चा पदार्थहरू जस्तै धान, मकै, गहु, तोरी, अदुवा, वेसार, दूध लगायत विभिन्न तरकारी वालीहरू र बाँसबाट प्रयोग हुने सामग्रीहरू विक्री वितरण गरेको पाइन्छ । यहाँ उत्पादित कृषिजन्य कच्चा पदार्थहरूको व्यापार स्थानीय कावासोती बजार, चितवन, वुटवल, भैरहवा लगायत विभिन्न प्रदेशका अतिरिक्त बाह्य बजारहरूसँग सम्पर्क स्थापित छ । यहाँबाट मुख्य गरी अदुवा, कुचो, आलु, पशु र पशुजन्य उत्पादन भारतीय बजारहरूमा निर्यात हुने गरेको उत्तरदाताहरू बताउँछन् । त्यसैले कावासोती नगरपालिका नवलपरासी (व.सु.पू.) जिल्लाका बजारहरू मध्ये तराई र पहाड बीच जोड्ने एउटा आर्थिक क्रियाकलाप मात्र होइन, बजारमा हुने क्रियाकलापले पहाड र तराई बीचका मानिसहरूमा सामाजिक सम्बन्ध जोड्ने तथा संस्कृति मूल्य मान्यता आदान प्रदान पनि हुने गर्दछ । कावासोती नगरपालिकामा रहेको प्रसिद्ध महाराजा मन्दिर, शिवालय, नवदुर्गा भवानी मन्दिर, श्रीकृष्ण मन्दिर, पोखरीताल र वालुवाडाडाबाट देखिने नवलपुर क्षेत्रको मनोरम दृश्य, पर्यटकीय अमलटारी थारु होमस्टे लगायत विविध धार्मिक तथा पर्यटकीय पक्षले आन्तरिक र बाह्य पर्यटकलाई आकर्षण गरी अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याएको पाइन्छ । अझ यस क्षेत्रको कृषिमा आधुनिकीकरण, उद्योगधन्दाको विकास, प्राविधिक एवम् व्यवसायिक शिक्षालय स्थापना, पर्यटन क्षेत्रको विकास, कृषि बजारीकरण व्यवस्था आदिमा ध्यान पुऱ्याउन सके यस नगरपालिकाको आर्थिक क्षेत्रमा पर्याप्त उन्नति गर्न सकिने कुरा अध्ययनबाट थाहा पाइयो ।

४.४ शैक्षिक अवस्था

यस कावासोती नगरपालिका भित्र पूर्व प्राथमिक बालविकास र प्रा.वि. समेत गरी देहाय अनुसार सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय तथा कलेजहरु रहेका छन् ।

तह	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
प्रा.वि	१९	८	२७
नि.मा.वि.	७	२	९
मा.वि.	१६	११	२७
क्याम्पस	३	२	५ (डिग्री कलेज ३)
जम्मा	४५	२३	६८

स्रोत: शिक्षा विकास समन्वय इकाई, नवलपरासी(व.सु.पू.)

उक्त संस्थाहरुबाट १७००० विद्यार्थीहरु लाभान्वित हुन पुगेका छन् भने कावासोती नगरपालिकाको वडा नं. १ मा मात्र सार्वजनिक विद्यालय तर्फ पूर्व प्राथमिक बालविकास र प्रा.वि. २, नि.मा.वि १, मा.वि. १ गरी जम्मा ४ वटा, र संस्थागत १ वटा विद्यालय रहेका छन् । यि संस्थाहरुबाट १,००७ विद्यार्थीहरु लाभान्वित हुन पुगेका छन् । निरक्षरता घटाउने, लैंगिक विभेद हटाउने, शैक्षिक गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्ने, विद्यालयहरुको भौतिक सुधार गर्ने, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने, महिला शिक्षा कार्यक्रम र सामुदायिक वितरण गर्ने, राष्ट्रिय छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने, महिला शिक्षा कार्यक्रम र सामुदायिक विद्यालय सहयोग कार्यक्रम जस्ता क्षेत्रहरुमा कार्यक्रम केन्द्रित गरी सञ्चालनमा ल्याइएको देखिएको छ । अध्ययन क्षेत्रमा औपचारिक शिक्षा दिनका लागि सरकारी निजी क्षेत्रबाट प्रयास गरेको पाइयो । २०४६ सालको जनआन्दोलन पछि शिक्षामा आएको आमूल परिवर्तनसँगै कावासोती नगरपालिकामा धेरै निजी विद्यालयहरु खुले । निजी विद्यालय खुलेपछि त्यसमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरु सम्पन्न बाहुन, क्षेत्रीका छोराहरु र न्यून मात्रामा छोरीहरु थिए । क्षेत्री, बाहुनका छोराहरुलाई निजी विद्यालयमा पढ्न पठाएको देखे पछि आर्थिक रूपमा सम्पन्न अन्य वर्गका मानिसहरुले पनि आफ्ना छोरा छोरीलाई निजी

विद्यालयमा पढ्न पठाउन थालेको पनि अन्तर्वार्ताको क्रममा स्थानीय शिक्षक रुद्र सापकोटाले बताए । समयको परिवर्तन सँगै शिक्षा क्षेत्रमा पनि परिवर्तन आएको कुरा अन्तर्वार्ताको क्रममा उत्तरदाताबाट थाहा पाइयो । नगरपालिकाको स्थापना सरकारी भन्दा जनस्तरको योगदान बढी रही सुरु गरेको भए तापनि हाल स्तर वृद्धि भई उच्च मा.वि.को रूपमा सञ्चालित रहेको छ (कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल २०७५) ।

४.४.१ कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ को शैक्षिक अवस्था

कावासोती नगरपालिका शैक्षिक हिसाबले जिल्लामै अब्बल नगरपालिकामा गणना हुने गरेको पाइन्छ । यस नगरपालिका भित्र डिग्री कलेज ३ वटा, सामुदायिक विद्यालय ४२, संस्थागत विद्यालय २३ गरी कुल ६८ शैक्षिक संस्थाहरु रहेका छन् । उक्त संस्थाबाट करिब १७,००० विद्यार्थीहरु लाभान्वित हुन पुगेका छन् । शैक्षिक दृष्टिले जिल्लाको अब्बल कावासोती नगरपालिकाको वडा नं. १ मा सामुदायिक ३ (जनकल्याण मा.वि. रिठेपानी, महाराजा आधारभुत विद्यालय र जलदेवी प्रा.वि.) मा ६३० जना विद्यार्थी र संस्थागत विद्यालय १ (कोइलापानी एभरेष्ट निमावि) मा ३७७ गरी १००७ जना विद्यार्थीहरु लाभान्वित भएका छन् (कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५) ।

४.५ उमेर लिङ्गका आधारमा अध्ययन गरिएको जनसंख्याको विश्लेषण

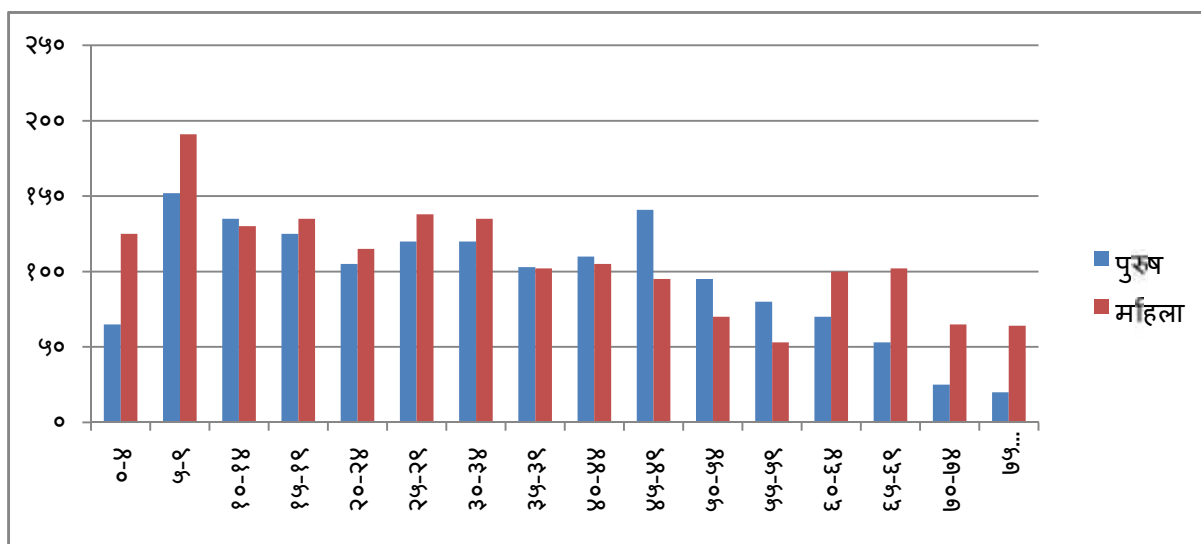
समाजमा रहेका विभिन्न विचलनहरूमा उमेर, शिक्षा र लिङ्ग पनि एक अर्कामा अन्तर सम्बन्धित हुन्छन् । कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा अध्ययनको क्रममा विभिन्न उमेर समूह र लिङ्ग अनुसार शैक्षिक योग्यता र धारणा फरक-फरक रहेको पाइयो । जसलाई लिङ्गको आधारमा तालिका नं. १ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १ : उमेरगत जनसंख्याको विवरण

उमेरगत जनसंख्या विवरण	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	
०-४	६५	४.२८	१२५	७.२५	१९०	५.७७
५-९	१५२	१०	१९१	११.०७	३४३	१०.५४
१०-१४	१३५	८.८९	१३०	७.५४	२६५	८.२१
१५-१९	१२५	८.२३	१३५	७.८७	३६०	८.०५
२०-२४	१०५	६.९१	११५	६.६७	२२०	७.५४
२५-२९	१२०	८.६६	१३८	८	२५८	८.३३
३०-३४	१२०	७.९०	१३५	७.८३	२५५	७.८७
३५-३९	१०३	६.७८	१०२	५.९१	२०५	६.३५
४०-४४	११०	७.२४	१०५	६.०९	२१५	६.६७
४५-४९	१४१	९.२९	९५	५.५०	२३६	७.४०
५०-५४	९५	६.२५	७०	४.०६	१६५	५.१५
५५-५९	८०	५.२७	५३	३.०७	१३३	४.१७
६०-६४	७०	४.६०	१००	५.८०	१७०	५.२
६५-६९	५३	३.४९	१०२	५.९१	१५०	४.७
७०-७४	२५	१.१६	६५	३.७७	९०	२.७१
७५ देखि माथि	२०	१.३२	६४	३.७१	८४	२.५१
जम्मा	१५१९	१००	१७२५	१००	३२४४	१००

स्रोत : कावासोती नगरपालिका प्रोफाईल, २०७५

चित्र नं. १ : उमेरगत जनसंख्याकोविवरण

जनसंख्या मध्ये पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी भएको तथ्याङ्क विभागले जनाएको छ तर समग्रमा हेर्दा अध्ययन क्षेत्रका महिला र पुरुषको जनसंख्यामा भने खासै फरक पाइन्न । यसो हुनमा सानो क्षेत्रमा गरिएको अध्ययनले गर्दा पनि खासै फरक नभएको हुन सक्छ ।

४.६ कावासोती नगरपालिका को वडा नं. १ मा रहेका घरमूलीको स्थिति

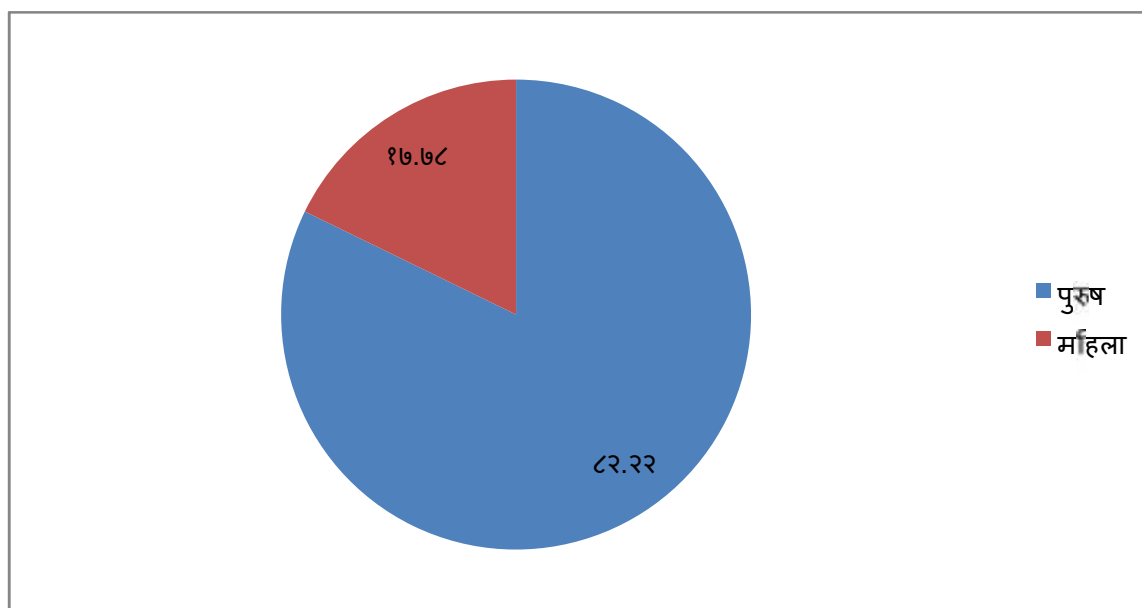
यस वडामा घरमूली प्राय पुरुष नै रहेको र घरका सम्पूर्ण व्यवहार अनि सम्पत्ति माथि पुरुषकै पहुँच रहेको पाइयो । समाजमा पितृसत्तात्मक सोच कायम नै रहेको पाइयो । यहाँ पुरुषहरू घर बाहिर आय आर्जन र रोजगारीको क्षेत्रमा संलग्न रहेको देखियो भने थोरै मात्रामा महिला आयआर्जनको क्षेत्रमा सरिक रहेको देखियो । धेरै महिलाहरूले घर भित्रको काम, बालबच्चा र परिवारको हेरचाह गर्ने गरेको पाइयो भने केही महिला घरमूली रहेको, त्यस्ता महिलाहरू आयआर्जनमा लागेका शिक्षित महिला भेटियो । यसबाट के भन्न सकिन्छ भने कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा पितृसत्ता कायमै रहेको देखियो । जसलाई तलको तालिका बाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ ।

तालिका नं २ : लिङ्गको आधारमा घरमूलीको अवस्था

लिङ्ग	घर संख्या	प्रतिशत
पुरुष	५९३	८२.२२
महिला	१२८	१७.७८
जम्मा	७२१	१००

स्रोत : कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५

चित्र नं. २ : लिङ्गको आधारमा घरमूलीको अवस्था

माथिको तालिका र चित्र अनुसार कावासोती नगरपालिका को वडा नं. १ मा रहेका जम्मा ७२१ घरधुरीका आधारमा पुरुष घरमूलीको स्थिति ६२.२२ प्रतिशत र महिलाको ३७.७८ प्रतिशत रहेको छ । यसले के देखाउछ भने कावासोती नगरपालिका को वडा नं. १ मा पनि महिलाको स्थिति पुरुषको तुलनामा न्यून रहेको छ । यहाँ घरधुरी भनेको घरको मूल मान्छे वा पाको मान्छे मात्र नभई घरभित्र हुने विभिन्न क्रियाकलापहरू सामाजिक संस्था, राजनैतिक संस्थामा पनि उसको निर्णायक भूमिका रहन्छ भन्ने पनि हो ।

४.७ जातजाति अनुसार जनसंख्याको वितरण

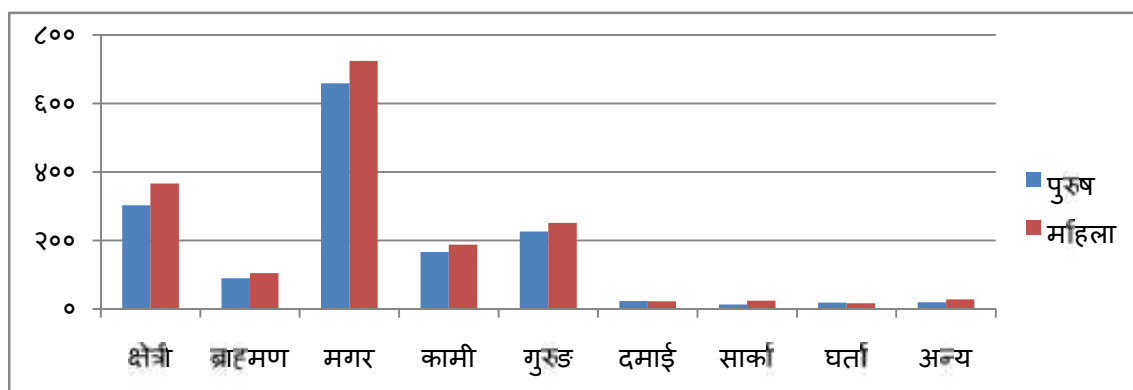
यस वडामा ८ भन्दा बढी जातजातिका मानिसहरू बसोबास गरेको पाइन्छ । तिनीहरूमा क्षेत्री, ब्राह्मण, मगर, कामी, गुरुङ, दमाई, सार्की, घर्ती, मुसलमान र अन्य रहेका छन् । जसलाई तालिका ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : जात जाति अनुसार जनसंख्याको वितरण

जातियता	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
क्षेत्री	३०३	१९.९२	३६६	२१.२३	६७०	२०.६६
ब्राह्मण	९०	५.९०	१०५	६.१०	१९५	६.०१
मगर	६५९	४३.३८	७२४	४२.०	१३८३	४२.६२
कामी	१६६	१०.९४	१८८	१०.९२	३५५	१०.९४
गुरुड	२२६	१४.८८	२५१	१४.५६	४७८	१४.७३
दमाई	२३	१.४९	२२	१.२५	४४	१.३७
सार्की	१३	०.९१	२४	१.३४	३८	१.१६
घर्ती	१९	१.२५	१७	१.००	३६	१.१२
अन्य	२०	१.३३	२८	१.६०	४८	१.३९
जम्मा	१५१९	१००	१७२५	१००	३२४४	१००

स्रोत : कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५

चित्र नं. ३ : जात जाति अनुसार जनसंख्याको वितरण

यस कावासोती नगरपालिकाको वडा नं. १ मा जातिका आधारमा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या मगर र क्षेत्रीको जनसंख्या क्रमशः ४२.६२ र २०.६६ प्रतिशत रहेको पाइयो। त्यसपछि क्रमशः गुरुङ, कामी, ब्राह्मण, अन्य, दमाईर सार्कीको रहेको देखिन्छ।

४.८ धर्मको आधारमा जनसंख्याको विवरण

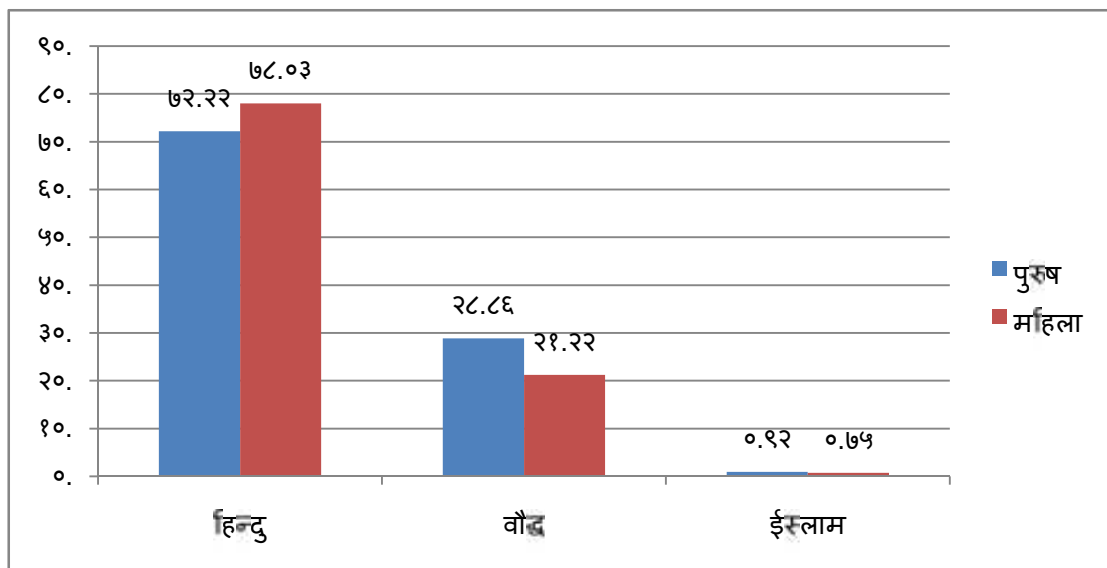
यस कावासोती नगरपालिकाको वडा नं. १ मा ४ वटा धर्मालम्बीहरू बसोबास गरेको देखिन्छ। जसलाई तलको तालिकाबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ।

तालिका नं. ४ : धर्मका आधारमा जनसंख्याको विवरण

धर्मका आधारमा	पुरुष		महिला		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
हिन्दु	१०९७	७२.२२	१३४६	७८.०३	२४४३	७५.१३
बौद्ध	४०८	२६.८६	३६६	२१.२२	७७४	२४.०४
इस्लाम	१४	०.९२	१३	०.७५	२७	०.८३
जम्मा	१५१९	४४.४०	१७२५	५५.६०	३२४४	१००

स्रोत: कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५

चित्र नं. ४ : धर्मका आधारमा जनसंख्याको विवरण

यस वडामा विभिन्न धर्म मान्ने मानिसहरू छन् । यस वडामा हिन्दु धर्म मान्ने मानिसहरू ७५.१३ प्रतिशत रहेका छन् भने लगभग २४.०४ प्रतिशतले बौद्ध धर्म मान्ने गरेको पाइयो भने इस्लाम धर्म मान्ने जनसंख्या करिब ०.८३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

४.९ महिलाहरूको उमेरगत शैक्षिक विवरण

यो अध्ययन कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा बसोबास गर्ने महिलाको शिक्षाको स्थिति कस्तो रहेको छ भनेर थाहा पाउनका लागि १५ देखि ६० वर्ष सम्मका उमेरगत समुहको अध्ययन गरिएको हो । अनुसन्धानकर्ताको अध्ययनका आधारमा हेर्दा समयको परिवर्तन सँगै महिलाको शिक्षामा पनि केही परिवर्तन आउन थालेको पाइयो । उनीहरूको उमेर अनुसार आर्थिकस्तर र परिवारको प्रकृति अनुसार फरक फरक शैक्षिक अवस्था रहेको पाइयो । जसलाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५ : महिलाहरूको उमेरगत शैक्षिक विवरण

उमेर समुह	कुल संख्या	साक्षर संख्या	साक्षर प्रतिशत
१५-१९	१३५	१२५	९५.६
२०-२४	११५	१०५	९१.३
२५-२९	१३८	११०	९७.७
३०-३४	१३५	१००	७४.०७
३५-३९	१०२	८०	७८.४३
४०-४४	१०५	७०	६६.६७
४५-४९	९५	६०	६३.१५
५०-५४	७०	३०	४२.८५
५५-६०	५३	२०	३७.७३
कुल जम्मा	९४८	७००	७३.८

स्रोत : कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५

यस वडाको साक्षरताको अवस्था हेर्दा ५५-६० वर्ष उमेर समूहका महिलाहरू को साक्षरताको दर न्यून रहेको पाइयो भने त्यसपछि सवैभन्दा बढि २५-२९,१५-१९,३५-३९ उमेर समूहका क्रमश ९७.७,९५.६ र ७८.४३ प्रतिशत साक्षर रहेको देखिन्छ । जसलाई माथिको तालिका बाट प्रस्ट पारिएको छ । राष्ट्रिय साक्षरताको आकडा सँग तुलना गर्दा यस वडामा साक्षरताको अवस्था सन्तोषजनक देखिन्छ । साक्षरता ७३.८ प्रतिशत रहेको छ ।

४.१० शैक्षिक स्तरको विवरण

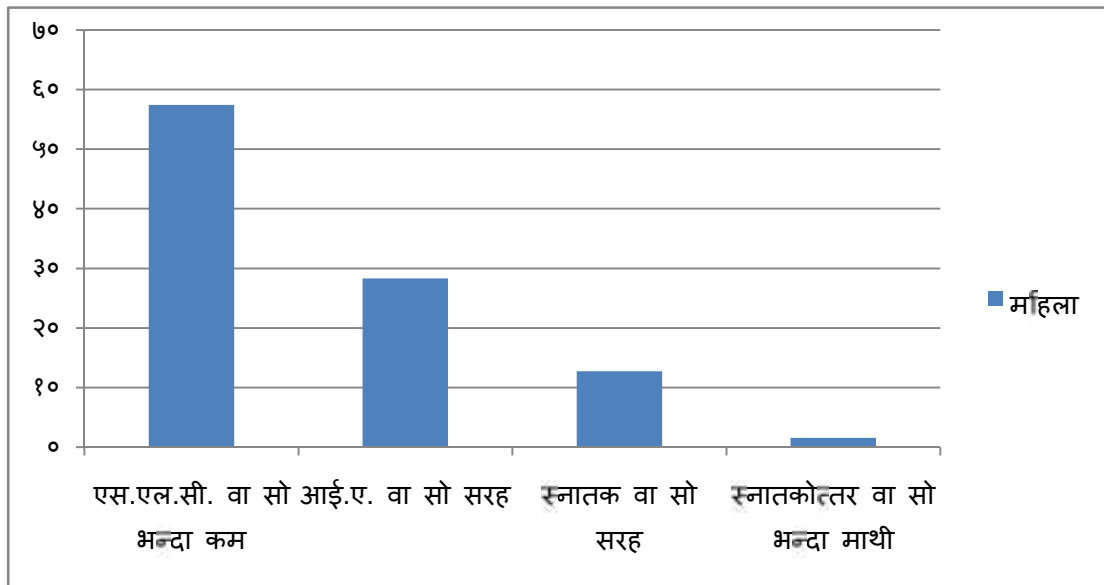
यो अध्ययन कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा बसोबास गर्ने महिलाको शिक्षाको स्थिति कस्तो रहेछ भनेर थाहा पाउनका लागि गरिएको हो । अनुसन्धानकर्ताको अध्ययनको आधारमा हेर्दा समयको परिवर्तनसँगै महिलाको शिक्षामा पनि केही परिवर्तन आउन थालेको पाइयो । उनीहरूको उमेर अनुसार, आर्थिक स्थिति अनुसार र परिवारको प्रकृति अनुसार फरक-फरक शैक्षिक अवस्था रहेको पाइयो । जसलाई तालिका ६ मा उल्लेख गरेकोछ ।

तालिका नं. ६ : शैक्षिक स्तरको विवरण

शैक्षिक अवस्था	महिला	प्रतिशत
एस.एल.सी.वा सो भन्दा कम	४०२	५७.४३
आई.ए.वा सो सरह	१९८	२८.२९
स्नातक वा सो सरह	८९	१२.७१
स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथि	११	१.५७
जम्मा	७००	१००

स्रोत : कावासोती नगरपालिका प्रोफाइल, २०७५

चित्र नं. ५ : शैक्षिक स्तरको विवरण

वडाको तुलनामा उच्च शिक्षा हासिल गर्नेको संख्या न्यून रहेको देखिन्छ । कावासोती वडा नं. १ मा ५७.४३ प्रतिशत जनसंख्या एस.एल.सी. वा सो भन्दा कम शिक्षा प्राप्त

गरेको देखिन्छ । यसबाट के कुरा प्रष्ट पार्न सकिन्छ भने वडा कार्यालयले उच्च शिक्षामा बढी जोड दिई उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न चाहने युवाहरूलाई प्रोत्साहित गर्न छात्रवृत्ति वा अन्य सहयोगको व्यवस्था गर्नु उपर्युक्त हुन्छ । खास गरी दलित समुदाय, जनजाति समुदाय, मुस्लिम र सबै समुदायका महिलालाई उच्च शिक्षाको पहुँच पुऱ्याउन पहल गर्नुपर्दछ ।

अध्याय पाँच

महिलाकोशैक्षिक स्थिति र शिक्षाप्रतिकोधारणा

यस अध्यायमा महिलाको शैक्षिक अवस्था के कस्तो छ, त्यसैगरी महिला पुरुष बीचको शैक्षिक अवस्था र शिक्षाका आधारमा महिलाले गर्ने पेशाको बारेमा व्याख्या गरिएको छ । त्यसै गरी महिलाको शिक्षा प्रतिको धारणाको बारेमा व्याख्या गरिएकोछ । महिलाको शिक्षा प्रतिको धारणाको बारेमा बुझ्नकोलागि वैयक्तिक अध्ययनको पनि यस अध्यायमा चर्चा गरिएको छ ।

५.१ उमेर समूह अनुसारको विवरण

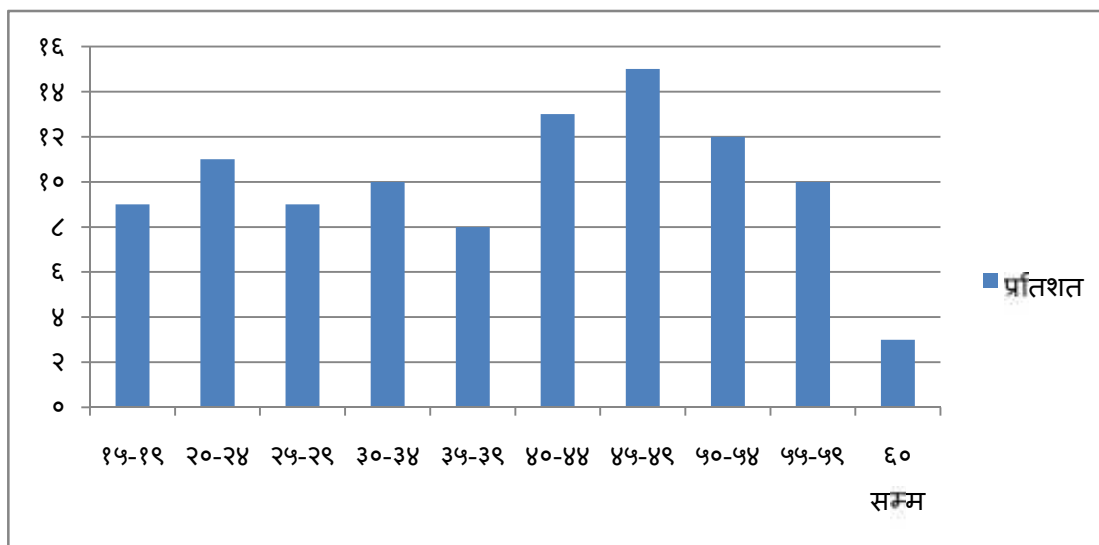
यस अध्ययनमा १०० जना महिलाहरूलाई उत्तरदाताको रूपमा लिइएको छ । जसमा उनीहरूबाट व्यक्तिगत विवरणका साथै घरपरिवारसम्म शैक्षिक तथ्यहरू संकलन गरिएको छ । उत्तरदाताहरूको संख्यालाई पाँच वर्ष उमेर समूहअनुसार शैक्षिक स्तर तथा शिक्षा प्रतिकोधारणामा फरक-फरक हुनेगर्दछ । यसलेगर्दाअध्ययनकोक्रममा पनि विभिन्न उमेर समूहका मानिसहरूसँग छलफल गरी सूचना संकलन गरिएकोछ ।

तालिका नं. ७ : उमेर समूह अनुसारको विवरण

उमेर समूह	संख्या	प्रतिशत
१५-१९	९	९
२०-२४	११	११
२५-२९	९	९
३०-३४	१०	१०
३५-३९	६	६
४०-४४	१३	१३
४५-४९	१५	१५
५०-५४	१२	१२
५५-५९	१०	१०
६० सम्म	३	३
जम्मा	१००	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. ६ : उमेर समूह अनुसारको विवरण

माथिको तालिका र चित्र अनुसार सबै भन्दा बढी उत्तरदाताहरू ४५-४९ वर्षको समूहमा छन्। जम्मा १०० जना उत्तरदाता मध्ये १५ प्रतिशत उत्तरदाताहरू ४५-४९ वर्षको उमेर समूहका छन् भने ४०-४४ उमेर समूहका १३ प्रतिशत र ५०-५४ वर्ष उमेर समूहमा १२ प्रतिशत रहेका छन्। सबैभन्दा कम उत्तरदाताहरू ६०+ को उमेर समूहका छन्।

५.२ वैवाहिक अवस्था

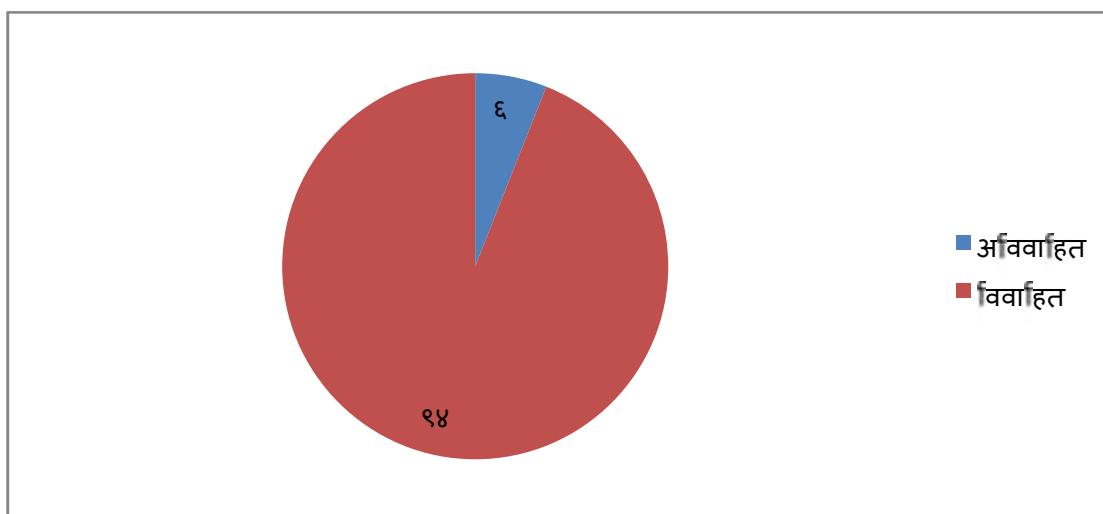
यस अध्ययनमा उत्तरदाताहरूको वैवाहिक स्तरलाई विवाहित र अविवाहित गरि दुई समूहमा वर्गीकरण गरिएको छ।

तालिका नं. ८ : वैवाहिक अवस्था

वैवाहिक स्तर	संख्या	प्रतिशत
अविवाहित	६	६
विवाहित	९४	९४
जम्मा	१००	१००

Source: Field survey, 2019

चित्र नं. ७ : वैवाहिक अवस्था

माथिको तालिका र वृत्तचित्र अनुसार अधिकतम उत्तरदाताहरू ९४ प्रतिशत विवाहित छन् भने थोरै ६ प्रतिशत उत्तरदाताहरू अविवाहित छन् । किन भने समाजमा महिलाहरूलाई सानै उमेरमा विवाह गरिदिने कारण विवाहित महिलाहरूको संख्या बढी देखिन्छ । त्यसैगरी उत्तरदाता पनि १५ वर्षभन्दा माथिका भएका कारणले गर्दा पनि यसो भएको देखिन्छ, भने समाजमा थोरैमात्र महिलाहरूले शिक्षा आर्जन गरी सकेपछि विवाह हुने गरेकोकम मात्र पाइयो जसले गर्दा अविवाहित महिला संख्या कम पाइयो । जसबाट के कुरा थाहा पाउन सकिन्छ, भने विवाहका कारणले महिलाको शैक्षिक स्तर फरक रहन सक्छ । अझ भन्नेहो भने विवाह र उमेरको बीचको सम्बन्ध पनि देखिन्छ ।

५.३ साक्षरता स्तर

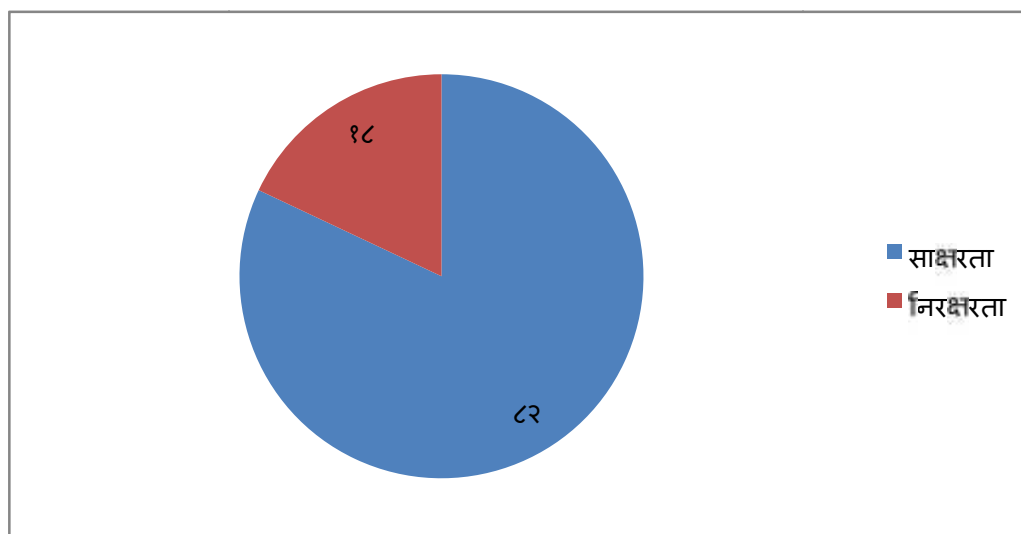
यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य वडाका महिलाहरूको शैक्षिक अवस्था पत्ता लगाउने भएकाले साक्षरताको विवरण प्रस्तुत गर्ने गरिएकोछ । छानिएका १०० उत्तरदाताको साक्षरता स्तर यस्तो देखिन्छ ।

तालिका नं. ९ : साक्षरता स्तर

साक्षरता स्तर	संख्या	प्रतिशत
साक्षरता	८२	८२
निरक्षरता	१८	१८
जम्मा	१००	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. ८ : साक्षरता स्तर

तालिका अनुसार १०० जना उत्तरदाताहरू मध्ये ७२ प्रतिशत साक्षर र २८ प्रतिशत उत्तरदाताहरू निरक्षर रहेको पाइयो। अझै पनि यस नगरपालिकाको वडा नं. १ का महिला केही रूपमा निरक्षर देखिए पनि समग्र नेपालको साक्षरता दर भन्दा त्यहाँको महिलाहरूको साक्षरता प्रतिशत धेरै नै देखिन्छ ।

५.४ साक्षरता प्राप्त गर्ने स्रोतको विवरण

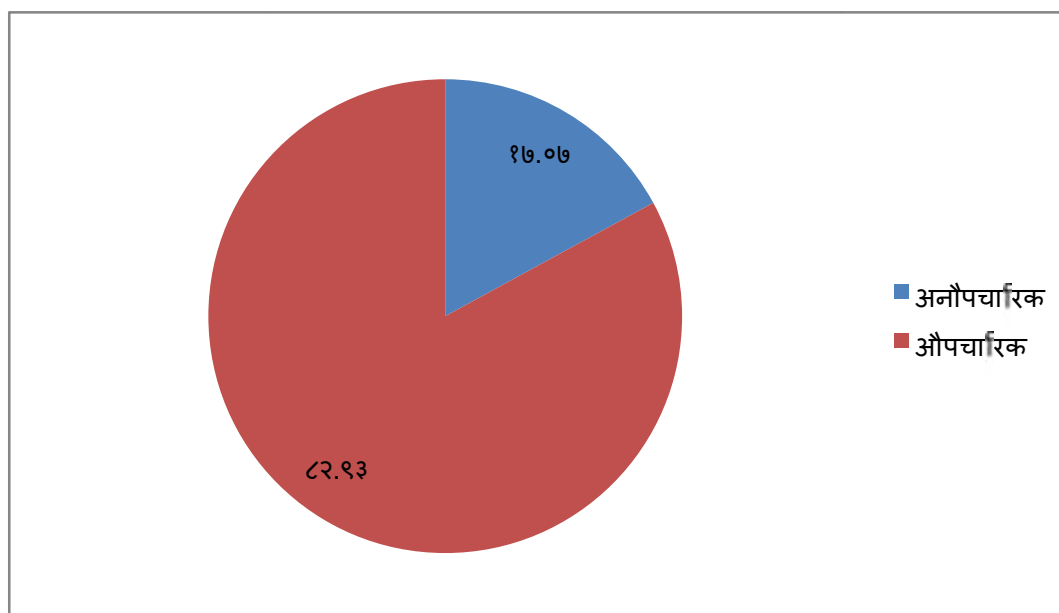
यस अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूको साक्षरताको प्रमुख स्रोतको रूपमा औपचारिक र अनौपचारिक दुई किसिमको शिक्षा प्रणाली पाइयो । औपचारिक संस्था भन्नाले विद्यालय र कलेजसँगको सम्बन्धलाई बुझाउँछ भने अनौपचारिक स्रोत अन्तर्गत प्रौढ शिक्षा, घरपरिवारका सदस्यहरूको मद्दतबाट साक्षरता प्राप्त गरेको शिक्षालाई बुझाउँछ । अध्ययन क्षेत्रका जम्मा १०० उत्तरदाता मध्ये १८ जना निरक्षर छन् भने बाँकी ७२ जना उत्तरदाता साक्षर भएका छन् ।

तालिका नं. १० : साक्षरता प्राप्त गर्ने स्रोतको विवरण

साक्षरता स्तर	संख्या	प्रतिशत
अनौपचारिक	१४	१९.०९
औपचारिक	६८	७२.९३
जम्मा	७२	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. ९ : साक्षरता प्राप्त गर्ने स्रोतको विवरण

यस अध्ययन क्षेत्र कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ अन्तर्गत पर्दछ । यहाँका महिलाहरूले आफ्नो प्रारम्भिक शिक्षालाई निरन्तरता दिन नसकेपनि १०० जना महिलाहरू मध्ये ८२ जना साक्षर छन् । जसमा साक्षरताको ठूलो मात्रामा ६८ जना अर्थात ८२.९३ प्रतिशत महिलाहरू औपचारिक माध्यमबाट र १४ जना अर्थात १७.०७ प्रतिशत महिला अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षर भएको देखिएकाछ । अनौपचारिक साक्षर हुनेहरूमा विशेषत ३० देखि ५० वर्ष उमेर समूहका महिला र त्यसमा पनि निम्न मध्यम वर्गीय परिवारका महिला रहेको पाइयो। यसरी हेर्दा के देख्न सकिन्छ भने शिक्षा सामाजिक वर्गसँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । कसलेशिक्षा लिने कसले नलिने भन्ने कुरा सामाजिक वर्गले पनि निर्धारण गर्ने गरेको पाइयो ।

५.५ परिवारको प्रकृतिको आधारमा महिलाको शैक्षिक अवस्था

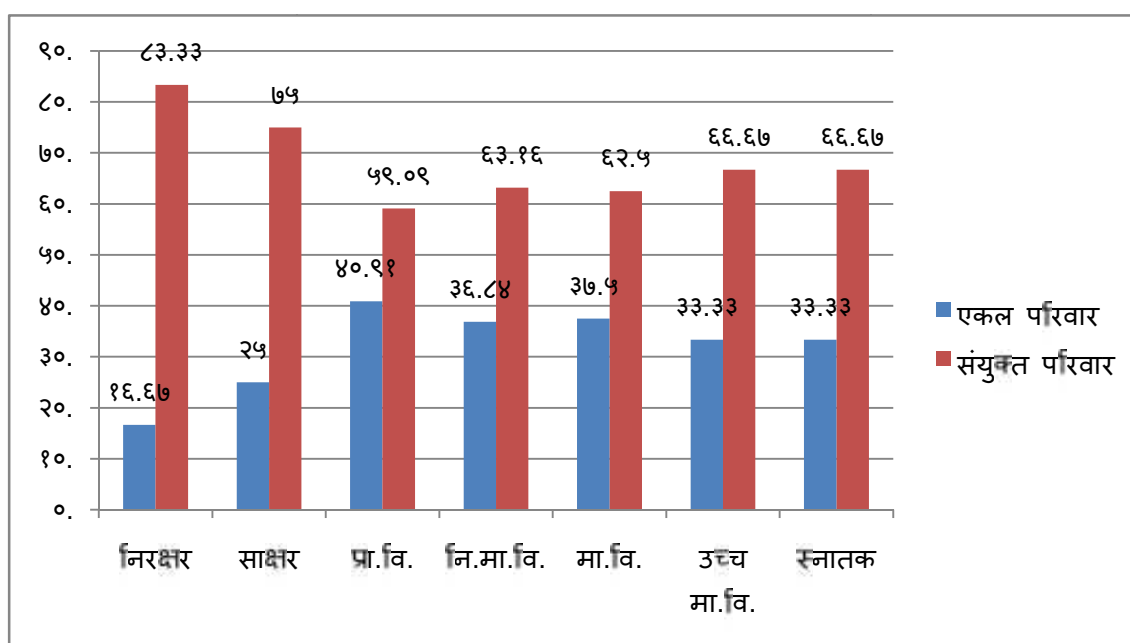
अध्ययन क्षेत्रमा महिलाको सामाजिक अवस्थालाई एकल परिवार र संयुक्त परिवारमा विभाजन गरिएकोछ । परिवारको आकारले पनि महिलाको निर्णय प्रक्रिया देखि सन्तानको शिक्षा दिक्षा के कस्तो गर्ने विषयहरूमा निर्भर रहने हुँदा अध्ययन क्षेत्रका महिलाको परिवारको किसिमको आधारमा महिलाको शैक्षिक विवरणलाई विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११ : परिवारको प्रकृतिको आधारमा महिलाको शैक्षिक अवस्था

शैक्षिक अवस्था	एकल परिवार		संयुक्त परिवार		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
निरक्षर	३	१६.६७	१५	८३.३३	१८	१००
साक्षर	४	२५	१२	७५	१६	१००
प्रा.वि.	९	४०.९१	१३	५९.०९	२२	१००
नि.मा.वि.	७	३६.८४	१२	६३.१६	१९	१००
मा.वि.	६	३७.५	१०	६२.५	१६	१००
उच्च मा.वि.	२	३३.३३	४	६६.६७	६	१००
स्नातक	१	३३.३३	२	६६.६७	३	१००
जम्मा	३२	३२	६८	६८	१००	१००

source: Field Household survey, 2019

चित्र नं. १० : परिवारको प्रकृतिको आधारमा महिलाको शैक्षिक अवस्था

माथिको तालिका र स्तम्भ चित्र अनुसार यस अध्ययन क्षेत्रमा लिइएको १०० घरधुरी सर्वेक्षणका आधारमा हेर्दा वर्तमान परिवर्तित समयमा बढ्दै गएको एकल परिवारप्रतिको आकर्षण यस अध्ययन क्षेत्रमा पनि पाइयो । विभिन्न अध्ययनहरूले एकल परिवारका महिलाको स्थिति संयुक्त परिवारका महिलाको भन्दा सबल हुने कुरा उल्लेख गरेको पाइए पनि यो अध्ययन क्षेत्रमा महिलाहरूको शैक्षिक स्तर एकल परिवारका महिलाहरूको भन्दा संयुक्त परिवारका महिलाहरूकोनैथोरैमात्रामा भएपनि उच्च रहेकोपाइयो। यसको कारण संयुक्त परिवारका महिलाकोकाममा अन्य सदस्यलेपनि सघाँउनेहुँदा महिलालाईपढ्नका लागि समयको बचत हुने गर्दछ । तर एकल परिवारका महिलाले सम्पूर्ण काम एकलैले समाल्नुपर्ने भएकाले गर्दा पढ्न नपाएको बताए । यसरी हेर्दा परिवारको प्रकृतिले पनि महिला शिक्षालाई प्रभाव पारेको देखिन्छ । एकल परिवारका महिलाको जिम्मेवारी संयुक्त परिवारका महिलाको भन्दा बढी हुनेगर्दछ ।

५.६ पेशाका आधारमा महिला साक्षरता स्तरको विवरण

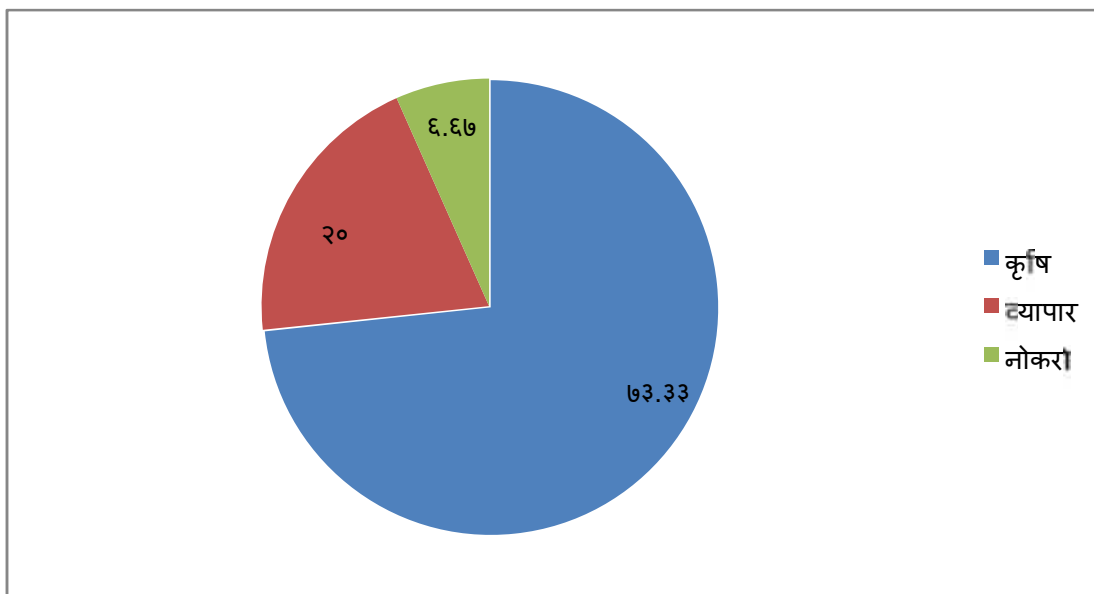
शिक्षा र आर्थिक तत्व एक अर्कासँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित हुनेभएकालेराम्रोआर्थिक स्रोतका आधारमा व्यक्तिलेउपयुक्त शिक्षा प्राप्त गर्नेर प्राप्त गरेकोशिक्षा ज्ञानका आधारमा व्यक्तिलेदैनिक जीवनका विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दछन्। यस अध्ययन क्षेत्रमा महिलालेपनि आफूलेप्राप्त गरेकोशिक्षाका आधारमा विभिन्न पेशामा संलग्न भएका छन्। जसमा विभिन्न पेशासँग संलग्न भएका महिलाकोअवस्था तालिका १२ मा देखाइएकोछ ।

तालिका नं.१२ : पेशाका आधारमा महिला साक्षरता स्तरको विवरण

पेशा	साक्षरता संख्या	प्रतिशत	निरक्षर संख्या	प्रतिशत
कृषि	६६	८०.४८	१८	१००
व्यापार	१२	१४.६४	-	-
नोकरी	४	४.८७	-	-
जम्मा	८२	१००	१८	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. ११ : पेशाका आधारमा महिला साक्षरता स्तरको विवरण

माथिको तालिका र स्तम्भ चित्रका अनुसार अध्ययन क्षेत्रका महिलाले आफूसँग भएको ज्ञान र शिक्षाका आधारमा विभिन्न पेशामा संलग्न भएका छन् । तालिकामा देखाइए अनुसार शिक्षाले पनि व्यक्तिले गर्ने पेशामा प्रभाव पारेका देखियो । तालिका अनुसार सबै निरक्षर महिलाले कृषि पेशामा नै लागेको देखिन्छ भने ७३.३३ प्रतिशत साक्षर महिलाले पनि कृषि व्यवसायको अँगालेको पाइयो । व्यापार र नोकरीमा लाग्ने साक्षर महिलाहरू क्रमशः २० र ६.६७ प्रतिशत रहेको देखियो । यसले के देखाउँछ भने शिक्षाले महिलाको भूमिकालाई विविधिकरण गर्नुका साथै जीविकोपार्जन गर्ने माध्यमलाई विस्तृत गराउँदो रहेछ । उदाहरणका लागि नपढेका महिला कृषि र घरपरिवारमा सिमित छन् भने शिक्षित महिला घरपरिवार र कृषि बाहेक अन्य पेशामा संलग्न रहेका छन्। यस अध्ययनमा पनि कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिलाहरूको शैक्षिक स्तरलाई तिनै तहका आधारमा व्याख्या गरिएको छ ।

५.७ शैक्षिक तह अनुसार विवरण

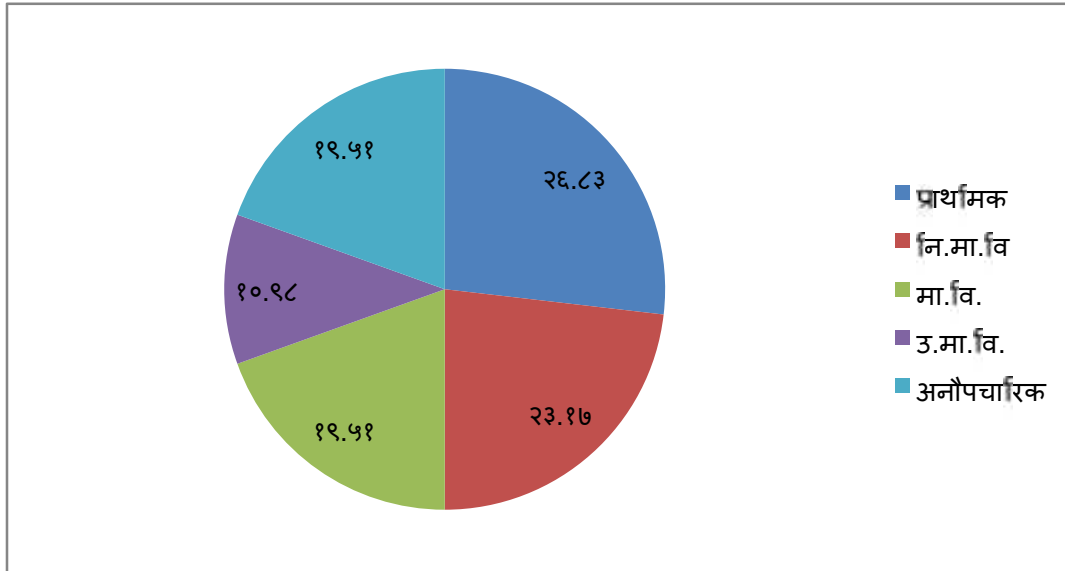
कुनै व्यक्तिले उत्तीर्ण गरेको तहलाई शैक्षिक तह भनिन्छ । शैक्षिक तहलाई प्राथमिक, नि.मा.वि., मा.वि. र अनौपचारिक गरी ५ तहमा विभाजन गरिएको छ ।

तालिका नं. १३ : शैक्षिक तह अनुसार विवरण

शैक्षिक तह	संख्या	प्रतिशत
प्राथमिक	२२	२६.८३
नि.मा.वि	१९	२३.१७
मा.वि.	१६	१९.५१
उ.मा.वि.	९	१०.९८
अनौपचारिक	१६	१९.५१
जम्मा	८२	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. १२ : शैक्षिक तह अनुसार विवरण

माथिको तालिका र वृत्त चित्रअनुसार ६६ जना ८०.४९ प्रतिशत महिलाहरूले औपचारिक शिक्षा हासिल गरेका छन् भने १६ जना अर्थात् ३४.७ प्रतिशत महिलाले अनौपचारिक शिक्षा हासिल गरेका छन्। प्राथमिक तह उत्तीर्ण महिला २६.८३ प्रतिशत रहेका छन् भने नि.मा.वि. उत्तीर्ण महिलाहरू २३.१७ प्रतिशत छन्। त्यसैगरी मा.वि. तह सफल महिलाहरू १९.५१ प्रतिशत तथा सो तहभन्दा माथि सफल हुने महिलाहरूको प्रतिशत सबैभन्दा कम अर्थात् १०.९८ देखिन्छ। यसरी हेर्दा माथिल्लो योग्यता हासिल गर्ने महिलाहरूको संख्या क्रमशः कम हुँदै गएको देखिन्छ।

५.८ जातजाति अनुसार शैक्षिक स्तरको विवरण

विभिन्न जातजाति अनुसार सामाजिक, आर्थिक र जनसाङ्ख्यिक अवस्थाहरू हुन्छन्। जीवनशैली पनि फरक फरक हुने गर्दछ। जातजातिका आ आफ्नै संस्कार र जीवनशैलीले तिनीहरूको शैक्षिक अवस्थामा पनि प्रभाव पार्ने गर्दछ।

तालिका नं. १४ : जातजाति अनुसार शैक्षिक स्तरको विवरण

शैक्षिक तह	ब्राहमण	क्षेत्री	मगर	गुरुङ	दमाई	कामी	कुमाल	अन्य	जम्मा
प्रा.वि.	३	४	७	२	१	१	२	२	२२
नि.मा.वि.	४	२	४	२	१	२	१	३	१९
मा.वि.	४	५	३	१	-	-	-	३	१६
उ.मा.वि.	३	२	२	१	-	-	-	१	९
अनौपचारिक	६	४	३	१		१		१	१६
जम्मा	२०	१७	१९	७	२	४	३	१०	८२

source: Field survey, 2019

तालिका १४ अनुसार ब्राहमण जातिका २० साक्षर महिला मध्ये सबैभन्दा बढी ६ जनाले अनौपचारिक शिक्षा लिएका छन् भने नि.मा.वि. तह उत्तीर्ण गर्ने ४ जना र मा.वि. तह सफल हुने ४

जना महिला रहेका छन् । त्यसैगरी क्षेत्रीकोअनौपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्ने ४ जना र मगर समुदायका महिलाहरू मध्ये अनौपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्ने ३ जना छन् भने प्रा वि., नि.मा.वि., मा.वि सफल हुने महिला क्रमश ५, २, ४ देखिन्छन् । त्यसैगरी गुरुङ, दमाई, कामी र अन्य जातजातिको शैक्षिक विवरण उल्लेखित तालिकाले प्रस्ट पारेको छ ।

५.९ बीचमा नैपढाइ छाड्नेविवरण

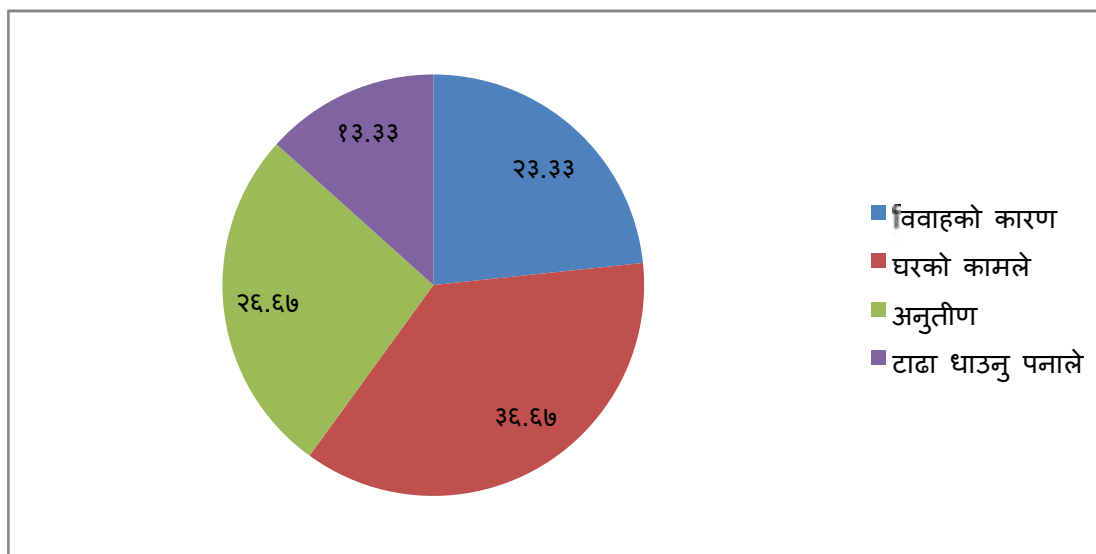
कुनै पनि व्यक्तिको शिक्षा कस्तो हुने भन्ने कुरा उक्त व्यक्ति रहेको समाजको सामाजिक वातावरणले निर्धारण गर्ने गर्दछ। समाजका व्यक्तिहरू परम्परागत मूल्य मान्यतामा विश्वास गर्नेखालका छन् भने उनीहरूले आफ्नो समाजमा त्यही अनुसारको शिक्षाको विकास गर्ने गर्दछन्। यस अध्ययन क्षेत्रमा महिलाहरूले विभिन्न कारणले गर्दा आफ्नो पढाइलाई निरन्तरता दिन सकेका छैनन्। जसमा धेरै कारणहरू छन्, जसमध्ये प्रमुख कारणहरू निम्न छन्।

तालिका नं. १५ : बीचमैपढाइ छाड्नुपर्नेकारणहरूकोविवरण

तह	संख्या	प्रतिशत
विवाहको कारण	७	२३.३३
घरको कामले	११	३६.६७
अनुत्तीर्ण	८	२६.६७
टाढा धाउनु पनाले	४	१३.३३
जम्मा	३०	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. १३ : बीचमैपढाइ छाड्नुपर्नेकारणहरूकोविवरण

माथिकोतालिका र वृत्त चित्रअनुसार पढाइ छाड्नुपर्नेकारण सानै उमेरमा विवाह गर्नेचलनलेगर्दार विवाह पछि बुहारीलेपनि पढ्नुपर्छभन्नेमान्यता नभएकोलेगर्दाअथवा समाजमा बुहारी पढ्न गएकोमा नराम्रोमान्नेचलनलेगर्दा पनि बीचैमा स्कूल २३.३३ प्रतिशतले छाडेको देखियो । अध्ययन क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी पढाइ छाड्ने कारण विवाह भएपछि एकल परिवारमा बस्ने गरेकोले घरको कामले ३६.६७ प्रतिशत रहेको पाइयो । विवाहपछि विभिन्न समस्याले गर्दा महिलाहरूले आफ्नो पढाइलाई निरन्तरता दिन नपाएको कुरा अन्तर्वार्ताबाट थाहा पाइयो । अनुत्तीर्णभएर पढाइ छाड्नेकोसंख्या २६.६७प्रतिशत छ भने टाढा धाउनुपर्नेबाध्यताले १३.३३ प्रतिशत महिलालेबीचैमा पढाइ छाडेका छन् ।

५.१० जातजातिको आधारमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

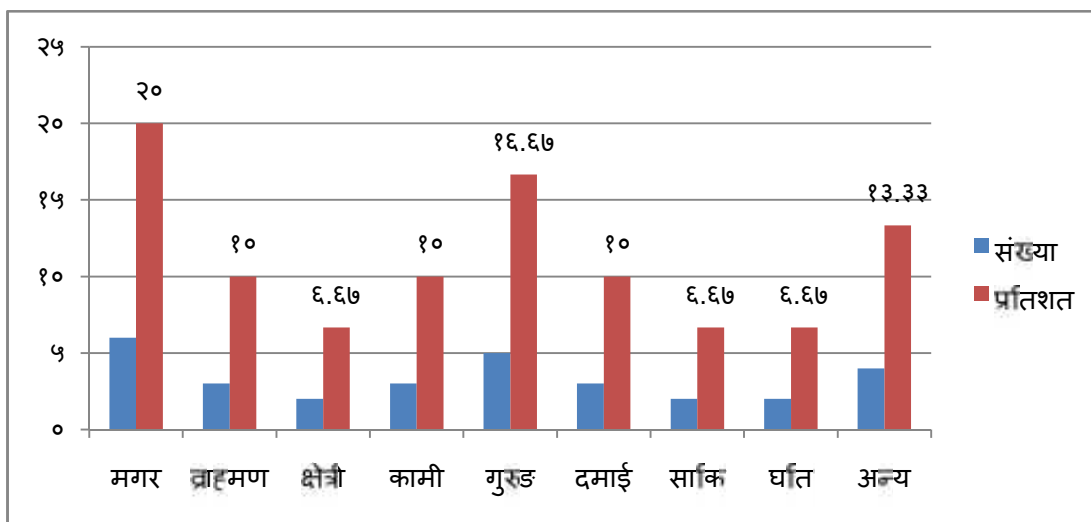
विभिन्न जातजातिका आ आफ्नैसंस्कार, चालचलन, रीतिरीवाज जीवनशैली आदि निर्धारण भएकोहुन्छ । यस्ता क्रियाकलापलेबीचैमा पढाइ छाड्नेकुरालाईप्रभाव पारिरहेको हुन्छ ।

तालिका नं. १६ : जातजातिकोआधारमा बीचमैपढाइ छाड्नेउत्तरदाताहरूकोविवरण

जातजाती	संख्या	प्रतिशत
मगर	६	२०
ब्राह्मण	३	१०
क्षेत्री	२	६.६७
कामी	३	१०
गुरुङ्ग	५	१६.६७
दमाई	३	१०
सार्की	२	६.६७
घर्ति	२	६.६७
अन्य	४	१३.३३
जम्मा	३०	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. १४ : जातजातिको आधारमा बीचमै पढाई छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

माथिको तालिका र चित्र अनुसार बीचमै पढाई छाड्ने जातजातिहरूमा मगर २० र गुरुङ १६.६७ प्रतिशत पाइयो, यसरी पढाई छाड्नुका पछाडि विभिन्न कारणहरूमा विवाह, परिवार, आर्थिक अवस्था र पेशाका कारण बीचमै पढाई छाड्नुपरेको उत्तरदाताहरू बताउँछन्। त्यसैगरी अन्य जातीहरू (कुमाल र मुसलमान) १३.३३, ब्राह्मण, कामी, दमाई क्रमशः १० र क्षेत्री, साकी र घर्ती क्रमशः ६.६७ प्रतिशत जातजातिहरू रहेका छन्।

५.११ पेशाका आधारमा बीचमै विद्यालय छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

आफैले अँगालेको पेशाका कारण पनि बीचमै पढाई छाड्नु पर्ने हुन्छ। यस अध्ययनमा यसलाई आधार मानि विश्लेषण गरिएको छ।

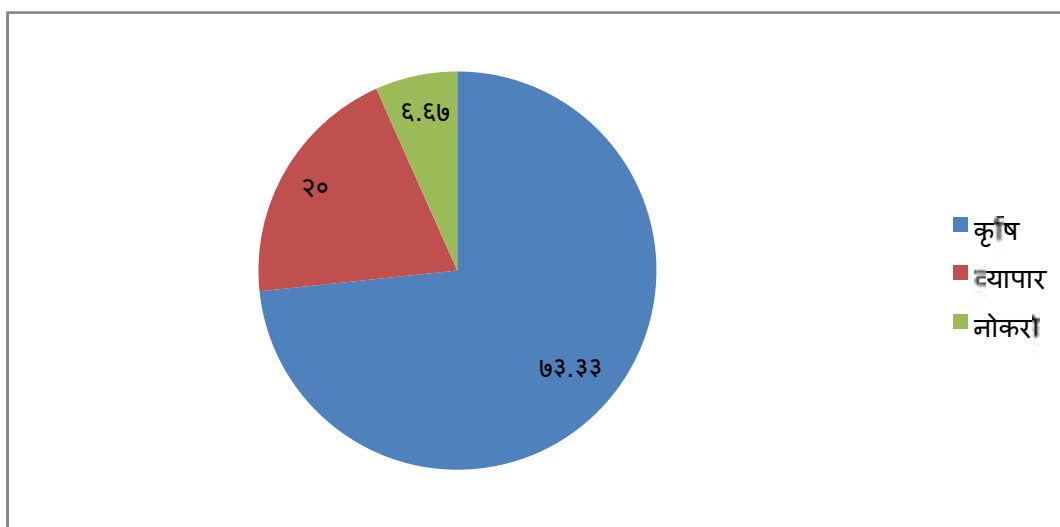
तालिका नं. १७ : पेशाका आधारमा बीचमै विद्यालय छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

पेशा	संख्या	प्रतिशत
कृषि	२२	७३.३३
व्यापार	६	२०

नोकरी	२	६.६७
जम्मा	३०	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. १५ : पेशाका आधारमा बीचमै विद्यालय छाड्नेउत्तरदाताहरूको विवरण

माथिकोतालिका र चित्रअनुसार सबैभन्दा बढी कृषि पेशामा लाग्ने महिलाहरू मध्ये ७३.३३ प्रतिशतलेबीचमैपढाइ छाडेकोदेखिन्छ । भनेपढाइ छाड्ने २० प्रतिशतले व्यापार र ६.६७ प्रतिशतले नोकरी गरेकोपाइयो। कृषिका लागि काम गर्नेसङ्ख्या धेरैआवश्यक पर्ने हुँदा घरपरिवारका सदस्यहरूले पनि सघाउनु पर्ने हुँदा पढाइमा बाधा उत्पन्न हुने भएकालेपढाइ बीचमा छाडेकोदेखिन्छ ।

५.१२ पारिवारिक आम्दानीका आधारमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

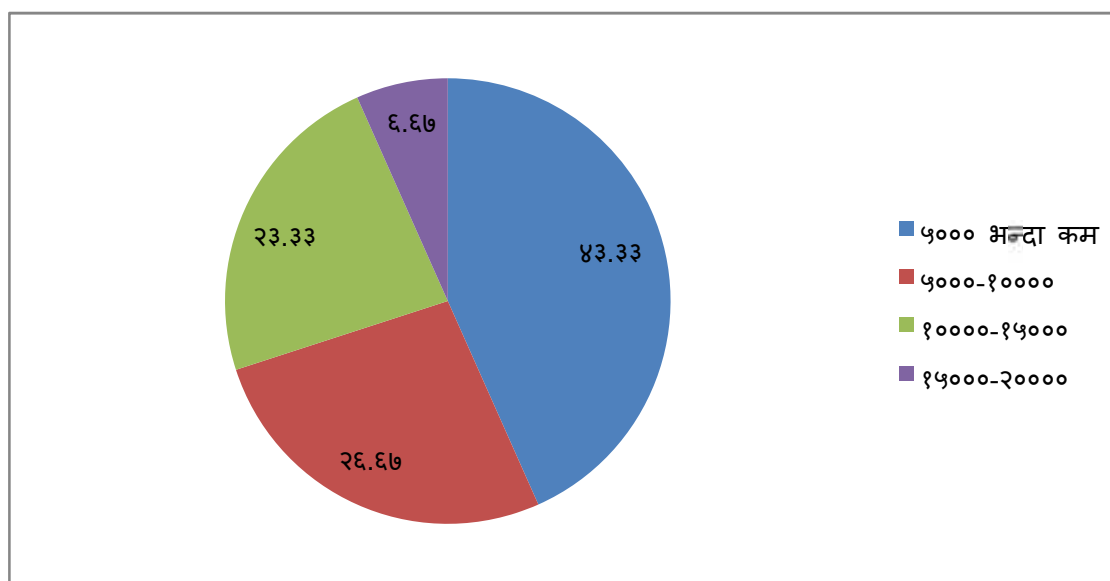
पारिवारिक आम्दानीले पढाइलाई निरन्तरता दिने र नदिने कुरामा प्रत्यक्ष प्रभाव पारिराखेकोहुन्छ । बेलाबेला शुल्कहरू तिर्ने, कापी किताबहरू किन्ने, खाजा, भाडा आदिमा पैसाकोआवश्यकता पर्दछ । घरमा खान लाउन समस्या परेकोबेला पढाइलाईनिकैपरको रूपमा लिइन्छ । यस अध्ययनमा आम्दानीका आधारमा बीचमैविद्यालय छाड्नेउत्तरदाता महिलाकोविवरण यस्तोदेखिन्छ ।

तालिका नं.१८ : पारिवारिक आम्दानीका आधारमा बीच मै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

आम्दानी	संख्या	प्रतिशत
५,००० भन्दा कम	१३	४३.३३
५,०००-१०,०००	८	२६.६७
१०,०००-१५,०००	७	२३.३३
१५०००-२००००	२	६.६७
जम्मा	३०	१००

source: Field survey, 2019

चित्र नं. १६ : पारिवारिक आम्दानीका आधारमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरण

तालिका अनुसार धेरै महिलाहरू ४३.३३ प्रतिशतको पारिवारिक आम्दानी ५,००० भन्दा कम रहेको देखिन्छ । ५,००० देखि १०,००० मासिक आम्दानी हुने परिवारमा २६.६७ प्रतिशत महिलाले

विचमै पढाइ छाडेको देखिन्छ भने १०,००० देखि १५,००० आम्दानी हुने परिवारमा २३.३३ प्रतिशत महिलाले पढाइ छाडेका छन्, १५,००० देखि २०,००० आम्दानी हुने परिवारमा ६.६७ प्रतिशत महिलाले पढाइ छाडेका छन् ।

५.१३ उमेर अनुसार महिला शिक्षा प्रतिको सामाजिक धारणा

अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूमा शिक्षाप्रतिकोबुझाइ फरक फरक रहेकोपाइयो । यो समुदाय भित्र पनि छोरा र छोरी बीच अभैपनि शैक्षिक क्षेत्रमा भेदभाव गर्नेगरेकोपाइयो। अनुसन्धानकर्ताले गरेको घरधूरी सर्वेक्षणमा एउटै घरका दिदी र भाईमा भाइ निजी विद्यालयमा पढ्नेर दिदी सरकारी विद्यालयमा पढ्नेगरेकोपाइयो। समाजमा छोरीलाईधेरै शिक्षा चाहिदैन भन्नेधारणा राख्नेव्यक्ति पनि समाजमा रहेको पाइयो।

यो समुदायमा हरेक क्रियाकलापमा पुरुषले नै निर्णय गर्ने गर्दछन् । समुदायको शिक्षा प्रति कस्तो धारणा रहेछ भनेर बुझ्नका लागि अनुसन्धानकर्ताले बुझ्न खोज्दा उत्तरदाता महिलाहरूलेविभिन्न कारणलेपढ्न नपाएकोबताए । अध्ययन क्षेत्रका महिलासँग गरिएका कुराकानीका आधारमा ६० प्रतिशतलेपढ्दा पढ्दैविवाह भएकोकारणलेर विवाह पछि घरकोकाम गर्नुपर्नेभएका कारण पढाइलाईनिरन्तरता दिन नपाएकोबताए भने २६.६७ प्रतिशतलेअनुर्तीण हुनालेर टाढा धाउनुपर्नेतथा आर्थिक अवस्था कमजोर भएका कारणले १३.३३ प्रतिशतले पढ्न नपाएकोलेपढाइलाईनिरन्तरता दिन नपाएकोबताए ।

शिक्षा प्रतिकोबुझाइ विभिन्न उमेरका मानिसहरू बीच फरक फरक हुनेगर्दछन्। अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूमा पनि शिक्षा प्रतिको धारणा फरक फरक रहेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूलेशिक्षालाई कसरी र केकस्तोरूपमा बुझेका रहेछन्भन्ने कुरालाईतालिका १४ मा देखाइएकोछ ।

तालिका नं. १९ : उमेर अनुसार महिला शिक्षा प्रतिको सामाजिक धारणा

उमेर समुह	शिक्षित	संख्या	अशिक्षित	संख्या	जम्मा
बुढापाका (४०-६०)	चाहिन्छ	३४	चाहिदैन	४	३८
युवायुवती (१५-३९)	चाहिन्छ	६२	चाहिदैन		६२

जम्मा	९६	-	४	१००
-------	----	---	---	-----

Source: Field Household survey, 2019

उमेर समूह अनुसार शिक्षित र अशिक्षित व्यक्तिपिच्छेशिक्षा प्रतिकोबुझाइ फरक- फरक रहेकोपाइयो। अशिक्षित र बुढापाका मध्येका ४ जनालेमात्र छोरीलाईधेरैशिक्षा चाहिदैन भने बाँकी ३४ जनालेचाहिनेतर्कराखे । अध्ययन क्षेत्रका ६२ जना महिलाहरूको शैक्षिक स्थिति फरक फरक भएपनि उनीहरूको शिक्षाप्रतिको धारणा भने समान पाइयो। उनीहरू सबैलेशिक्षा चाहिन्छ नैभनेकोपाइयो। अनुसन्धानकर्तालेलिएको जानकारी अनुसार छोरीलाई धेरै शिक्षा चाहिदैन भन्ने धारणा बुढाबूढीमा पनि पाइयो यसरी हेर्दाकुनैपनि व्यक्तिकोविचार र बुझाइलाई प्रभाव पार्ने तत्व उसले आर्जन गरेकोशिक्षा र उसकोउमेर हो।उमेरकोआधारमा पनि मानिसकोविचार फरक-फरक पर्दोरहेछ । त्यसै गरी छोरीलाईपराईकोसम्पत्तिकोरूपमा हेरेकोपाइयो। यस्तोधारणा समाजमा रहेकाले पनि महिलाकोउच्च शिक्षामा बाधा गरेकोपाइयो।

अध्याय : छ

सारांश र निष्कर्ष

६.१ सारांश

नवलपरासी (ब.सु.पू.) जिल्लाको कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ का महिलाको शैक्षिक अवस्था र शिक्षाप्रतिको धारणासम्बन्धी गरिएको यो शोधपत्र महिला शिक्षाप्रतिको समाजको धारणा पत्ता लाउने र महिला शिक्षालाई प्रभाव पार्ने विभिन्न चलहरू बिचका सम्बन्धलाई हेर्ने ध्येयका साथ गरिएको हो । लैङ्गिक सैद्धान्तिक दृष्टिको प्रयोग गरी गरिएको सो अनुसन्धानको मुख्य विषय महिलाहरूको शिक्षामा उपस्थितिका साथै उच्च शिक्षा बढ्दै जाँदा किन उनीहरूको सहभागिता न्यून देखिन्छ भन्ने हो । कावासोती नगरपालिका वडा नं. १ मा रहेका १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका १०० जना महिलाहरू नै यस अनुसन्धानको उत्तरदाताहरू हुन् । प्राथमिक तथ्याङ्क संकलनको लागि प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र घरघुरी सर्वेक्षण जस्ता विधिहरूको प्रयोग गरिएको छ । प्राप्त प्राथमिक तथा द्वितीय तथ्याङ्कहरूलाई साधारण तथ्याङ्कीय पद्धति अनुसार प्रतिशत, तालिका, बार ग्राफ र वृत्तचित्रमा देखाइएको छ । उत्तरदाताहरूको शैक्षिक अवस्था र आर्थिक अवस्थाको पनि विश्लेषण गरिएको छ । उत्तरदाताहरूलाई वैवाहिक अवस्था अनुसार विभाजन गर्दा ९६ जना विवाहित र ४ जना अविवाहित रहेको पाइयो । त्यसैगरी उनीहरूको शिक्षालाई प्रभाव पार्ने तत्व परिवारको प्रकृति अनुसार एकल परिवारमा ४ र संयुक्त परिवारमा १२ जना साक्षर रहेको पाइयो । संयुक्त परिवारमा महिलाको काममा अन्य सदस्यले पनि सघाउने हुँदा उनीहरूको पढ्ने समय बचत हुने भएको पाइयो । उत्तरदाताहरूलाई शैक्षिक तह अनुसार विभाजित गर्दा साक्षरको संख्या ८२ र निरक्षर १८ जना पाइयो । जसमा प्राथमिक तह हासिल गर्ने २२, नि.मा.वि. १९, मा.वि. १६, उ.मा.वि. ९ जना र अनौपचारिक तवरले शिक्षा हासिल गर्ने १६जना पाइयो । उत्तरदाताहरूको जातजाति अनुसारको शैक्षिक विवरणमा २० जना ब्राह्मण, क्षेत्री १७, मगर १९, गुरुङ ७, दमाई २, कामी ४, कुमाल ३, र अन्य १० गरी ८२ जना साक्षर रहेको देखिन्छ । यसै गरी उत्तरदाताहरूले बीचमै पढाइ छाड्नु पर्ने कारणहरूमा ३६.६७ प्रतिशत घरको काम देखियो भने २६.६७ प्रतिशत अनुत्तीर्ण हुनाले, २३.३३ प्रतिशत विवाहको कारण र १३.३३ प्रतिशत टाढा धाउनुपर्नाले देखियो। पारिवारिक आम्दानीका कारणमा बीचमै पढाइ छाड्ने उत्तरदाताहरूको विवरणमा सबैभन्दा धेरै प्रतिशत अर्थात् ४३.३३ प्रतिशत उत्तरदाताहरूको मासिक आम्दानी ५००० भन्दा कम रहेको पाइयो भने २०,०००

भन्दा माथि आम्दानी हुने परिवारमा बीचमैपढाइ छाड्नेउत्तरदाताहरु भेटिएनन्। तथ्याङ्क र नतिजाकोविश्लेषण गर्दा ४० देखि ६० वर्षका शिक्षित र बुढापाकाले, महिला शिक्षा चाहिन्छ भन्नेमा ३४ र चाहिँदैन भन्नेमा ४ जना भेटिएको थियो जो अशिक्षित थिए । १५ देखि ३९ वर्षका युवायुवतीले ६२ जनालेमहिला शिक्षा चाहिन्छ भनेका थिए भनेशून्य प्रतिशतलेचाहिँदैन भनेका थिए ।

६.२ अध्ययनको निष्कर्ष

एक्काइसौंशताब्दीकोआजकोप्रतिस्पर्धात्मक युगमा अभैपनि नेपाली महिलाहरूको अशिक्षा, अस्वस्थता, रुढीवादी परम्परा, गरिबी र भेदभावमूलक व्यवहारलेगर्दासमाजमा हरेक क्षेत्रमा शोषित, पीडित, उपेक्षित र असुरक्षित जीवनयापन गर्नबाध्य भएका छन्। नेपालकोकूल जनसंख्याकोआधाभन्दा बढी भाग ओगटेका महिला वर्गकोउत्थान गर्नेर पुरुष सरह अगाडि बढाउन सकेमा देशको समग्र विकासमा ठूलो टेवा मिल्न सक्दछ । विकासको मूल प्रवाहमा महिला सहभागिता बढाउन सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक, राजनैतिक, कानूनी आदि सम्पूर्ण क्षेत्रमा उनीहरूको दक्षता वृद्धि गरी स्थानीय तहदेखि राष्ट्रिय तहसम्म निर्णायक भूमिका खेल्नेअवसर प्रदान गर्नका लागि उपयुक्त वातावरण र पूर्वाधार सिर्जना गर्नका लागि निम्न निष्कर्षवा सुझावहरू प्रस्तुत गर्नसकिन्छ :

यस अध्ययन क्षेत्रमा महिलाहरूको शैक्षिकस्तर न्यून देखिएकालेउनीहरूलाईशिक्षा आर्जन गर्नउत्साहित गर्नेर महिला शिक्षाको महत्व बुझाउने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ । निरक्षर महिलाहरूकोलागि अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमका साथै चेली वचाउ- चेली पढाउ जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरेमा उनीहरूलाई साक्षर बनाउन मद्दत मिल्नेछ । छात्राहरूलाईछात्रवृत्तिकोव्यवस्था, उच्च शिक्षाका लागि विभिन्न अवसरहरू प्रदान गर्नु, ऋण प्रदान गर्नु जस्ता कुराले बीचमै पढाई छाड्ने प्रवृत्तिको अन्त्य भई पढाइमा निरन्तरता रही रहन सक्छ । महिलाहरूकोआर्थिक अवस्थालाईसुधार्नेखालका तथा व्यवहारिक ज्ञान सिकाउनेर उनीहरूमा आत्मनिर्भर स्वाभिमानी र स्वावलम्बी बनाउने खालको शिक्षा प्रणालीको व्यवस्था गर्नु उचित देखिन्छ ।

महिलाहरूको आर्थिक अवस्था सुदृढ हुने किसिमको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी स्थानीय महिलाहरूलाईतालिम र विभिन्न प्रशिक्षणमा सहभागी गराईजीवनस्तर उठाउन प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ । शिक्षाकोस्तर वृद्धि गर्नेमुख्य औजार जनचेतना होत्यसैले परिवार, समाज र राष्ट्र जिम्मेवारपूर्वक महिला शिक्षाकोबारेमा सचेत हुनुजरुरी छ । गरिबी, घरायसी कामकाजको व्यस्तता, विवाह जस्ता कुराले

महिलालाई पढाइ छाड्न बाध्य बनाएकोदेखिन्छ । पारिवारिक आर्थिक स्थितिको सुदृढीकरणले बीचमै पढाइ छाड्ने प्रवृत्तिको अन्त्य हुनेदेखिन्छ ।सरकारले पनि राष्ट्रिय नीति निर्माणमा योजनाहरू बनाउँदा महिलाको शैक्षिक अवस्था सुदृढ गर्न सहयोग पुग्ने खालका बनाउनुपर्दछ । खासगरी सरकारी NGO/INGOहरूले महिलाको शैक्षिक स्तर सुधार गर्नका लागि विशेष पहलगर्नुपर्दछ ।

REFERENCES

- अधिकारी, बालकृष्ण (२०७१), *नेपालमा प्राथमिक शिक्षा*, काठमाडौं: सनलाइट पब्लिकेसन ।
- आचार्य, बलराम (२०६६), *लैङ्गिक अध्ययन*, काठमाडौं: नेसनल बुक सेन्टर ।
- उपाध्याय, जगत (२०६६), *शिक्षा आयोग प्रतिवेदन विशेषाङ्क वर्ष ३ अंक १ अनुसन्धानात्मक पत्रिका*, बल्खु, काठमाडौं: नेपाल प्रगतिशील प्राध्यापक संगठन केन्द्रीय समिति।
- कावासोती नगरपालिका, (२०७५) *कावासोती नगरपालिकाको प्रोफाइल*, कावासोती: कावासोती नगरपालिका ।
- गुरुङ, हर्क (२००८), *बहिस्करण देखि समावेशीकरण सम्म नेपालकालागि सामाजिक राजनीतिक एजेण्डा*, काठमाडौं : सामाजिक समावेशीकरण अनुसन्धान कोष, एसएनभी, नेपाल ।
- नेपाल सरकार (२०६३), *नेपालको अन्तरिम संविधान*, काठमाडौं : कानून किताव व्यवस्था समिति ,नेपाल ।
- नेपाल सरकार (२०७२), *नेपालको संविधान*, काठमाडौं : कानून किताव व्यवस्था समिति ,नेपाल ।
- युनेस्को (२००६) *सबैको लागि शिक्षा विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन*, ललितपुर काठमाडौं : युनेस्को ।
- युनेस्को (२००९), *एसिया प्रशान्त क्षेत्रमा शिक्षामा लैङ्गिकता संजाल* (जोनिया साधन सामग्री), काठमाडौं : युनेस्को ।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, (२०६८) *राष्ट्रिय जनगणना*, काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- Adhikari, L. (2008). *Women's Perception on Gender Discrimination in Education social; Inclusion and Nation Building in Nepal*, kupandol, Lalitpur .
- Ahearn Lura M. (2004). *Invitation To Love: Literary, Love Letters and Social Change in Nepal*. New Delhi: Adarsh Books .
- Bhasin, K. (2000). *Understanding Gender*, New Delhi : Kali for Women.
- CERID, (1994). *Status of female Education in Nepal*, A Study Report. CERID, T.U.
- CERID, (2003). *Determination of Educational Participation in Rural Nepal*, Kathmandu : CERID .
- Colins, J. (2009). *Social reproduction in classrooms and school*, New York. Department of Anthropology, University Of Albany.

- DOE,(2000). *Basic and Primary Education Programmell Annual Strategic Implementation Plan*, Sanothimi,Bhaktapur.Department of Education.
- ESP, (2000). *Socio-cultural Change and Economic Empowerment of Women in Nepal*. Kathmandu: World Bank
- Luitel, S. (2008). *Gender studies*,Kirtipur, Kathmandu : Academic Book centre.
- Luitel, S.(2009).*Education and development Vol.24 , Kathmandu:CERID, T.U.*
- MoH, (2008). *Nepal Demographic and Health survey*, Kathmandu : MOH.
- MWCSW (2005).*Gender Assessment in the Education sector,Kathmandu :UNDP*
- Onta, P. (1996). *Ambivalence Denied: The making of Rastriya Itsha inPanchyat*. Era text books. Contribution of Nepalese studies.
- UN, (1995). *Beijing Platform for Action*, New York .UN.
- UNDP, (2004). *Nepal Human Development Report*,Kathmandu : Jagadambapress.
- UNDP, (2008). *Nepal Human Development Report*,Kathmandu: Jagadambapress .
- UNFPA, (2009). *Gender equality and Empowerment of women in Nepal*.UNFPA.

परिशिष्ट १

घरधुरी सर्वेक्षण

उत्तरदाताको विवरण

नाम : पुरुष : महिला :
जाति : धर्म: शिक्षा :
वार्ड नं.: नगरपालिका :

१. परिवारका सदस्यको विवरण

सदस्यको नाम	उत्तरदाताको सम्बन्ध	लिङ्ग	उमेर	वैवाहिक स्थिति	पेशा	शिक्षा	बसोबासको अवस्था

२. तपाईंको परिवारका सदस्यहरू दैनिकज्यालावामासिकतलबमाकाम गर्नुहुन्छ ?
विवरण प्रस्तुत गर्नु भई सहयोग गरिदिनुहोला ।

क्र.सं.	नाम	लिङ्ग	आम्दानीको स्रोत	औसत मासिकआय	कामगर्ने ठाउँ

३. तपाईंको परिवारको मुख्यआयस्रोतको माध्यम के हो ?

- क) कृषि ख) व्यापार ग) वैदेशिक रोजगारी
घ) नोकरी ङ) ज्यालादारी च) अन्य

४. तपाईंको परिवारको सदस्यविदेश गएका छन् वा छैनन् ? यदिगएका छन् भने विवरण दिनुहोस् ।

नाम	लिङ्ग	उमेर	गएको ठाउँ	वर्ष	देश

५. तपाईको आफ्नो उत्पादनले तपाईलाई वर्ष भरी खान पुग्छ ?

उत्तर :

६. तपाईको परिवारमा कोही सदस्य शिक्षण पेशामा हुनुहुन्छ ?

उत्तर :

७. तपाईको परिवारको मासिकआम्दानीकति छ ?

उत्तर :

८. तपाईको परिवारको खर्च विवरण प्रतिशतमा

क) शिक्षा ख) स्वास्थ्य ग) खाद्यान्न घ) अन्य

९. तपाईको परिवारको स्वामित्वमा रहेको जमिनकति छ ?

क) धुर ख) कट्टा ग) विघा.....

१०. तपाईको आफ्नो उत्पादनले तपाईलाई कतिमहिनाखान पुग्छ ? पुग्दैन भने कसरी धान्नु हुन्छ ?

उत्तर :

११. तपाईले पाल्नु भएको पशुपंक्षीको विवरण:

नाम	संख्या	नाम	संख्या	जम्मा

१२. तपाईको परिवार संख्याकति छ ?

उत्तर :

१३. तपाईको परिवारमा कति उमेरका सदस्यहरू छन् ?

उमेर समूह	पुरुष	महिला	विवाहित	अविवाहित	विधवा	विदुर	जम्मा

परिशिष्ट २

अन्तर्वार्ताको प्रश्नावलीविवरण

१. तपाईंको टोलमा कस्ता प्रकारका शैक्षिक संस्थाहरू छन् ?

उत्तर :

२. तपाईंको बुवालेखपढ गर्नसक्नु हुन्छ ?

क) सक्नुहुन्छ ख) सक्नुहुन्न

३. बुवाले पढ्नु भएको छ भनेकति सम्म पढ्नुभएको छ ?

क) अनौपचारिक ख) प्राथमिक ग) नि.मा.वि. घ) अन्य

४. तपाईंको आमाले लेखपढ गर्नु भएको छ ?

क) छ ख) छैन

५. आमाले पढ्नु भएकोछ भने कतिसम्म पढ्नुभएको छ ?

क) अनौपचारिक ख) प्राथमिक ग) मा.वि. घ) अन्य

६. तपाईंको पेसा केहो ?

क) कृषि ख) व्यापार ग) नोकरी घ) अन्य

७. तपाईंले महिलाशिक्षाकाबारेमा सुन्नुभएको छ ?

क) छ ख) छैन

८. तपाईंले कुन माध्यमबाट शिक्षाप्राप्त गर्नुभएको हो?

क) औपचारिक ख) अनौपचारिक

९. अनौपचारिक शिक्षा कसरी प्राप्त गर्नुभयो ?

क) प्रौढ ख) परिवारका सदस्य ग) अन्य

१०. औपचारिक अन्तर्गत तपाईंले कुनतहसम्म पढ्नु भएको छ ?

क) प्राथमिक ख) नि.मा.वि. ग) मा.वि. घ) अन्य

११. तपाईंले बीचमै स्कुल छाड्नु पयो कि परेन ?

क) पयो ख) परेन

१२. बीचमै स्कुल छाड्नु पयो भने के कारणले पयो ?

२३. महिलाको शैक्षिक स्थिति सुधार्न तपाईंको सुभाव के छ ?

उत्तर :

परिशिष्ट ३

छनोटमा परेका उत्तरदाताहरूकोनामावली

क्र.स.	नाम	ठेगाना	उमेर
१	अमृता राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी (व.सू.पू.)	२९
२	अन्जली मुक्तान वि.क	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१५
३	आइतीसरा परियार	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५९
४	अरुणा थापा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५०
५	अमृता वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३०
६	आइतीकुमारी श्रेष्ठ	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५५
७	इनमाया थापा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३८
८	इनाराना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२५
९	इन्दिरा भुतेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५०
१०	इन्दिरा अधिकारी भुसाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	६०
११	इन्दिरा देवी पराजुली	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१५
१२	इन्द्रकुमारी टण्डन	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२६
१३	इन्द्रकुमारी देवकोटा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५४
१४	इन्द्रकुमारी भुसाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३०
१५	इश्वरी राना	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५६
१६	इश्वरी देवी भुतेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५३
१७	इसा सुनार	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३७
१८	उ माया सारु	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१६
१९	उजिफा खातुन मिया	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२५
२०	उजेली वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४०
२१	उजेली सुनार	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५१
२२	उनीसरा राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३८
२३	ऋषि कुमारी गुरुग	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४१
२४	एकमाया ठकुरी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३०
२५	एलिसा भुसाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	६०
२६	एलिसा मल्ल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३७
२७	ओविसरा थापा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३२
२८	कन्य गाहा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५०
२९	कमरुज निसा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४४
३०	खिममाया थापा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३३
३१	खिगिसरा कामिनी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१७
३२	खिगिसरा भण्डारी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५७
३३	खिगिसरा राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४०

३४	खगि माया ठाडा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४०
३५	खगि सारु मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२९
३६	खगिसरा श्रेष्ठ	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३४
३७	खगिसरा कुमाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५२
३८	खगिसरा वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४२
३९	खगिसरा कामी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३१
४०	गंगा कडेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५७
४१	गंगा भण्डारी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१८
४२	गंगा मल्ल ठकुरी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३६
४३	गंगा वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२१
४४	गंगा स्याङतान	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५२
४५	गंगा उचाई ठकुरी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३४
४६	गंगादेवी अधिकारी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३७
४७	गंगादेवी गहतराज	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१९
४८	घनि सिंजाली मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५८
४९	घनिसरा गाहा थापा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३३
५०	घनिसरा थापा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२१
५१	घमसरा राना	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५०
५२	घनीमाया राना	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३८
५३	घमसरा थापा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	६०
५४	घुसरी राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३४
५५	चन्द्रकला श्रेष्ठ	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१८
५६	चन्द्र कुमारी सारु	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५
५७	चिनमाया पुलामी मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५५
५८	चुमीसरा राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४१
५९	चनमती कुमाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	३९
६०	चनमाया स्याङतान	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४२
६१	चनमाया फाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५१
६२	छ माया गाहा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४३
६३	छ माया राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२०
६४	छम माया राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५८
६५	छमीसरा व्याम्बु	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४४
६६	छली कुवर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४२
६७	छली राना	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१७
६८	छलीसरा थापा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५४
६९	जकमाया थापा मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४१
७०	जसुन मिया	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२७
७१	भनमाया राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५५

७२	भूम कुमारी अर्जेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४०
७३	भूमन्ती भेडी मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२०
७४	टकमाया वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४९
७५	टक माया फाल मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४४
७६	ठगीसरा सिंजाली	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५९
७७	ठगीसरा चित्तौरे मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	१८
७८	ठूलीमायाँ लामा	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५
७९	डम्बर कुमारी श्रेष्ठ	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	५९
८०	डल्ली कुमाल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२०
८१	ढकमाया अर्जेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५
८२	ढाकाकुमारी गैरे पोखेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४७
८३	ढाकामाया घिमिरे	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२१
८४	तजविला मिया	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५
८५	तांसिरफा खातुन	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२८
८६	तलमाया कामी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२२
८७	तविता वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४८
८८	तावेलन मिया	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५
८९	तस्लीमा मिया	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२१
९०	तस्लीमा मिया मुसलमान	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२९
९१	थमकला काफ्ले	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४८
९२	थमकुमारी मल्ल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२३
९३	थम कुमारी सारु मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४९
९४	थममाया वि.क.	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५
९५	थमकला भण्डारी	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२३
९६	दकमाया गुरुङ्ग	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४९
९६	ददीसरा काफ्ले	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२५
९८	दिपा राना मगर	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४८
९९	दिपा भुतेल	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	२४
१००	दरिसा आले	कावासोती न.पा.१ नवलपरासी	४५